

ZAAIEN OP BETON

Groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid in de wijk

Afstudeeronderzoek
Hendrikje Warmerdam
Culturele Maatschappelijke Vorming
Hogeschool Rotterdam, Instituut Sociale Opleidingen
2012

elemenTree

Naam:	Hendrikje Warmerdam
Studentnummer:	0802967
Klas:	VCR4A
Jaar:	2011-2012
Afstudeerbegeleider:	Marianne Lindhout
In opdracht van:	Stichting elemenTree, Leon Smet

Hogeschool Rotterdam
Instituut Sociale Opleidingen (ISO)
Culturele Maatschappelijke Vorming (CMV)

Voorwoord

De opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming geeft uiteenlopende mogelijkheden om aan het werk te gaan. Pas na mijn derde jaar wist ik ook welke richting ik wilde kiezen. De ervaring die ik in dat jaar heb opgedaan heeft er voor gezorgd dat ik tot dit onderwerp gekomen ben. Eigenlijk is er maar een manier om er achter te komen wat natuur voor mensen kan betekenen en dat is door naar buiten te gaan en het zelf te ervaren. Ik heb geprobeerd om die ervaring te vangen in woorden, met het doel meer mensen in toekomst te kunnen laten genieten van een fijne, groene leefomgeving.

Dit onderzoek had ik niet kunnen doen zonder Marianne Lindhout, die met haar bevologenheid en kennis van de rustgevende effecten van onkruid trekken mij heeft begeleid in het afstudeerproces.

De opdrachtgever stichting elemenTree heeft mij de mogelijkheid gegeven om af te studeren, waar ik erg blij om ben. Ik wil Leon Smet en Corstian van Buren bedanken voor hun ondersteuning, feedback en de interessante gesprekken op kantoor, tussen de planten.

Alle deskundigen die de tijd en moeite hebben willen nemen om mijn vragen te beantwoorden wil ik heel erg bedanken. Ook alle enthousiaste en betrokken mensen die zich in hebben gezet om groene schoolpleinen te realiseren en daar over wilden vertellen ben ik zeer dankbaar. Zonder hen was deze scriptie er niet geweest.

In het bijzonder wil ik nog Willy Leufgen bedanken voor de mooie wandeling op Texel en Pascal Leuvenink, voor het nakijken van mijn scriptie.

De vele motiverende gesprekken met Marianne Kuik, Danja Stierman en Gesine Schütt hebben me geholpen om mijn gedrevenheid vast te houden. Dankzij hun steun en feedback is deze scriptie geworden wat het nu is.

Voor en dankzij Thijs, die me de ruimte en energie gaf om dit te kunnen doen.

Samenvatting

Mijn afstudeeronderzoek voor de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming richt zich op de vraag hoe groene schoolpleinen ingezet kunnen worden om sociale cohesie te creëren in een wijk. Om die vraag te kunnen beantwoorden en aanbevelingen te kunnen doen voor de opdrachtgever elementree, heb ik een literatuurstudie gedaan. Ook heb ik interviews afgenomen bij deskundigen uit het werkveld en bij initiatiefnemers van groene schoolpleinen.

Met behulp van de literatuur zijn de functies van natuur onderzocht voor de volgende thema's; gezondheid, sociale betrokkenheid, de ontwikkeling van kinderen en de stedelijke omgeving. Uit de studie bleek dat een groene buitenruimte mensen motiveert om meer te bewegen en meer sociale contacten aan te gaan. De fysieke kenmerken van een buurt kunnen sociaal gedrag stimuleren of juist ontmoedigen. Ook de ontwikkeling van kinderen verbetert wanneer er mogelijkheden zijn om met andere kinderen en volwassenen in de natuur te spelen. De aan- of afwezigheid van groen kan daarbij een argument zijn voor mensen om zich in een bepaalde wijk of buurt te vestigen. Om een buurtgemeenschap op te kunnen bouwen zijn natuurlijke elementen en open ruimtes de belangrijkste fysieke aspecten van de woonomgeving. Die zorgen er voor dat gevoelens van verbondenheid met de wijk en de gemeenschappelijke identiteit toenemen.

Een groen schoolplein bestaat uit natuurlijke elementen, zoals klimbomen, zand, struiken en water. Het verenigt in principe de uitgangspunten van verschillende typen natuurspeelplekken, maar de specifieke kenmerken hangen af van de schoolcultuur, de fysieke kenmerken van de omgeving, de betrokkenen en het budget. Uit de resultaten van de interviews bleek dat de betrokkenheid van ouders en buurtbewoners niet altijd groter werd na de aanleg van een groen schoolplein. Alle deelnemers waren wel positief over de inzet van een groen schoolplein om sociale cohesie te creëren. De waarde van vergroening wordt dus hoog ingeschat, hoewel dit niet bij alle objecten van dit onderzoek ook daadwerkelijk gebleken is. Naar aanleiding van de literatuurstudie en de resultaten van de interviews kwam ik tot de conclusie dat er zeven punten belangrijk zijn bij het inzetten van een groen schoolplein om sociale cohesie te creëren. Dit zijn: de visie, de beginsituatie, de betrokkenen, de benaderingswijzen, de aanpak, het advies & ontwerp en de financiering.

De initiatiefnemers moeten weten wat de boodschap is die ze willen uitdragen met het groene schoolplein. Als dat helder is dient er uitgevonden te worden wat voor sociale netwerken zich al in de school en wijk bevinden en hoe die ingezet kunnen worden om het groene schoolplein te realiseren. Om betrokkenheid te creëren is participatie van buurtbewoners vanaf het eerste stadium van nadenken en ontwerpen belangrijk. Verbinding van mensen ontstaat door het gezamenlijk nemen van initiatief, de samenwerking bij de concrete activiteiten en het behaalde resultaat. Om sociale cohesie te creëren is procesmatig werken het meest effectief. Het aanleggen in fasen geeft dan meer mogelijkheden om mensen te betrekken.

Uit resultaten van de interviews bleek ook dat initiatiefnemers baat hebben bij advies van een externe partij. Advies kan helpen om een visie te formuleren, de beginsituatie te onderzoeken, de betrokkenen enthousiast te maken en om een benaderingswijze en aanpak te kiezen. De toegevoegde waarde van een externe partij zit hem in de technische en sociale kennis. Ze moet bijvoorbeeld weten welke planten geschikt zijn voor een schoolplein, maar ook hoe vrijwilligers ingezet kunnen worden. Dankzij de grote aandacht die er op dit moment is voor vergroening van schoolpleinen, zijn er ook veel mogelijkheden voor subsidies of sponsoring. Als het schoolplein ingezet wordt voor meerdere doelen, dan zijn er ook meer mogelijkheden voor fondsenwerving. De kosten voor een schoolplein zijn afhankelijk van de eisen en wensen. Dat betekent bij scholen in dit onderzoek vaak dat er allerlei activiteiten georganiseerd kunnen worden om geld in te zamelen. Op die manier kan ook betrokkenheid ontstaan. Of de externe partij helpt de school bij het nadenken over alternatieve vormen van inrichting, om de kosten laag te houden.

Met dit onderzoek en de aanbevelingen voor elementree lever ik een bijdrage aan het verspreiden van kennis op het gebied van groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid. Dit kan helpen bij de ontwikkeling van groene schoolpleinen, waarbij het aandeel van de mensen in de wijk onmisbaar is. Het gaat om activering en participatie. Bewoners worden gestimuleerd om mee te denken en bij te dragen aan de vormgeving en inrichting van hun eigen leefomgeving. Het ontwikkelen en aanleggen van een schoolplein is dan een middel om betrokkenheid te creëren. Het doel is mensen verbinden en het creëren van verantwoordelijkheid voor de natuur in de directe omgeving.

Summary

This thesis, for the bachelor cultural and social studies, focusses on the question how green schoolyards can create social cohesion in a neighborhood. To answer that question and make recommendations for the client elemenTree, I did a literature study, interviewed experts from the field and people involved by creating a green schoolyard at their school.

The functions of nature were studied for the following themes: health, social involvement, child development and the urban environment. The study showed that green neighborhood spaces motivate people to exercise more and have more social contact. Physical characteristics of a neighborhood can stimulate or discourage social behavior. The development of children improves when there are opportunities with other children and adults to play in nature. The presence or absence of green can also be an argument for people to settle in a specific area or neighborhood. To create a community the main physical aspects of the environment are natural elements and open spaces. These characteristics ensure that people will feel connected to their neighborhood and feelings of common identity increase.

A green schoolyard consists of natural elements, such as (climbing) trees, sand, bushes and water. It basically combines the principles of different types of natural playgrounds, but the specific characteristics depend on the school culture, the physical environment, stakeholders and the budget. The results of the interviews showed that the involvement of parents and local residents did not always increase after the construction of a green schoolyard. All participants were positive about the use of green schoolyard to create social cohesion. The value of green common spaces is therefore acknowledged, although not all object of this study actually demonstrated the result. Following the literature study and the results of the interviews I came to the conclusion that seven points are important when constructing a green schoolyard to create social cohesion. These are the vision, the initial situation, the stakeholders, the approach, the advisory, design and financing.

The initiators must know what kind of message they want to spread with the green schoolyard. Stakeholders and other involved people will feel more connected when there is clarity about the goals for the schoolyard. If that's clear, the stakeholders need to make an inventory of already existing social networks in the school and the neighborhood and how they can be used to realize the green schoolyard. To create involvement, participation of local residents is important from the first stage of thinking and designing. People get connected via joint initiative, cooperation on specific activities and the achieved results. Process-based working is the most effective in order to create social cohesion. There will be more opportunities to get people engaged when the construction is split up in phases.

Results from the interviews also revealed that initiators benefit from the advice of an external party. Advice can help develop a vision, investigate the initial situation, make stakeholders enthusiastic and choose an approach. The value of an external party is the technical and social knowledge. For example they need to know which plants are suitable for a schoolyard, but also how volunteers can be guided. Thanks to the great attention at this time for creating green schoolyards, there are also many opportunities for grants or sponsorship. If the schoolyard has multiple purposes, there are also more opportunities for fundraising. The costs for a school yard depends on the requirements. Schools in this study often had to organize activities to raise money. This can also increase involvement. The external party can also support the school in creating alternative forms of financing, to lower the costs.

With this research and recommendations for elemenTree I contribute to the dissemination of knowledge in the field of green schoolyards and community-involvement. This may support the development of green schoolyards, where the participation of stakeholders is essential. Residents are encouraged to think and contribute to the design and layout of their own environment. The development and construction of a schoolyard is a way to create involvement. The goal is to connect people and create responsibility for nature in the neighborhood.

Inhoud	
Voorwoord	3
Samenvatting	4
Summary	5
1. Inleiding	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Achtergrond opdrachtgever	9
1.3 Relevantie	10
1.4 Vraagstelling	11
1.5 Onderzoeksvragen	11
2. Opzet en methode van onderzoek	12
2.1 Opzet	12
2.2 Het onderzoek	12
2.2.1 Methode	12
2.2.2 Situatie	13
2.2.3 Deelnemers	13
2.2.4 Middelen	14
2.2.5 Procedures	14
DEEL 1: THEORIE	15
3. Functies van natuur	16
3.1 Functie van natuur voor gezondheid	16
3.1.1 Werkiingsmechanismen	16
3.2 Functie van natuur voor sociale betrokkenheid in de wijk	18
3.2.1 Sociale woonomgeving	18
3.2.2 Mogelijkheden tot contact	18
3.2.3 Sociale veiligheid	18
3.2.4 Verblijfskwaliteit	19
3.2.5 Buurtparticipatie	19
3.3 Functie van natuur op de ontwikkeling van kinderen	22
3.3.1 Sociaal-emotionele ontwikkeling	22
3.3.2 Cognitieve ontwikkeling	22
3.3.3 Motorische ontwikkeling	22
3.3.4 Aandacht, zelfdiscipline en psychische weerbaarheid	23
3.3.5 Sociale contacten	23
3.4 Functie van natuur in de stad	24
3.4.1 Demografie	24
3.4.2 Identiteit en oriëntatie	24

3.4.3 Economie.....	24
3.4.4 Planologie.....	24
3.4.5 Milieu.....	25
4. Groene schoolpleinen.....	26
4.1 Typen natuurspeelplekken	26
4.2 Functies van een groen schoolplein	26
4.2.1 Cultuur	26
4.2.2 Spelen op een groen schoolplein.....	27
4.2.3 Leren op een groen schoolplein.....	27
4.4 Een groen schoolplein en de buurt	28
4.4.1 Openbare speelplekken	28
4.4.2 Ontmoetingsplekken	28
4.4.3 Betrokkenheid	28
5. Internationale dimensie	31
6. Conclusie deel 1	34
DEEL 2: PRAKTIJK	36
7. Resultaten	37
7.1 Visie	37
7.2 Beginsituatie	37
7.3 Betrokkenen	38
7.4 Benaderingswijzen	38
7.5 Aanpak.....	39
7.6 Advies & ontwerp	39
7.7 Financiering	40
8. Conclusie deel 2	42
DEEL 3: CONCLUSIE.....	44
9. Eindconclusie	45
9.1 Visie	45
9.2 Beginsituatie	45
9.3 Betrokkenen	45
9.4 Benaderingswijzen	45
9.5 Aanpak.....	45
9.6 Advies en ontwerp	46
9.7 Financiering	46
10. Aanbevelingen	47
11. Verklarende woordenlijst.....	49
12. Bibliografie	51

1. Inleiding

De relatie tussen de mens en zijn omgeving biedt uiteenlopende onderwerpen voor onderzoek. Er zijn vele factoren van invloed op hoe een mens zijn woonomgeving ervaart. Mensen komen elkaar tegen op straat en daarom is belangrijk dat het een prettige omgeving is. Dit onderzoek gaat over hoe natuur een rol kan spelen in het creëren van een omgeving waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Daarbij komen grote thema's aan bod, zoals bijvoorbeeld gezondheid, onderwijs, speelgedrag van kinderen en sociale betrokkenheid. Wellicht een breed onderzoek, maar het is de samenhang tussen alle factoren waar het om draait. Het een kan niet los gezien worden van het ander.

In het eerste hoofdstuk geef ik weer wat de aanleiding is geweest om dit onderzoek te doen. Ik geef een korte beschrijving van het onderwerp, de achtergrond van de opdrachtgever en de relevantie voor de beroepspraktijk. Hieruit is mijn hoofdvraag ontstaan: *'Hoe kan een groen schoolplein in een wijk sociale cohesie creëren?'* De hoofdvraag is leidend geweest in de literatuurstudie en het afnemen van interviews. De onderzoeksopzet en methode komt in hoofdstuk twee aan bod.

1.1 Aanleiding

In Rotterdam, de stad waar ik woon, ben ik betrokken geraakt bij natuur in de openbare ruimte, of vooral het gebrek daar aan. Mijn stagejaar heeft hier in grote mate aan bijgedragen. Toen ben ik er achter gekomen dat ik een grote interesse heb voor dit onderwerp. Groen in de stedelijke omgeving is niet alleen goed voor onze gezondheid, maar kan ook een middel zijn voor sociale participatie of om beweging te stimuleren. Deze thema's zijn nu actueel. Zo is er bijvoorbeeld vanuit de overheid, provincies en gemeenten steeds meer aandacht voor de effecten die natuur in de woonomgeving kunnen hebben. Mijn afstudeeronderzoek richt zich op groene schoolpleinen en de manier waarop die ingezet kunnen worden om sociale cohesie te creëren in een wijk.

Een groen schoolplein is een schoolplein dat bestaat uit natuurlijke elementen, zoals (klim)bomen of waterpartijen. Kinderen worden op een groen schoolplein meer uitgedaagd om hun fantasie te gebruiken dan op tegelplein. De school kan het schoolplein een bredere functie voor de buurt geven. Het heeft al een centrale rol in de wijk omdat er veel mensen komen, maar er zijn meer mogelijkheden om het gebouw en de buitenruimte in te zetten om cohesie te creëren.

De organisatie die hier mee bezig is en goed aansluit bij mijn interesse, is elemenTree. De sociale kant van een groen schoolplein, het creëren van betrokkenheid in de buurt, is een onderwerp waar elemenTree haar kennis op wil uitbreiden. In overleg met elemenTree ben ik gekomen tot een onderzoek naar enerzijds de onderbouwing van groenontwikkeling in de stad en anderzijds naar de huidige praktijk rondom groene schoolpleinen. Daar zijn aanbevelingen uit voortgekomen, bedoeld om hun werkwijze te versterken.

1.2 Achtergrond opdrachtgever

De stichting elemenTree is opgericht in 2005 en stelt zichzelf ten doel om zoveel mogelijk kinderen in stedelijk gebied kansen op natuurbeleving te bieden en hun natuurbewustzijn te vergroten. De hoofdactiviteiten bestaan uit het ontwikkelen en uitvoeren van educatieve activiteiten over natuur en bomen in het bijzonder, het ontwikkelen van groene speelplekken (GreenCourts) en het ontwikkelen en uitvoeren van grootschalige boomplantprojecten. De focus ligt op het benadrukken van het maatschappelijke belang van bomen en natuur in de directe leefomgeving. ElemenTree wil dit bereiken door zoveel mogelijk bomen te planten, te verzorgen en (jonge) mensen hier actief bij te betrekken. Het uitgangspunt hierbij is kinderen de natuur intensief te laten beleven en ze meer te laten leren over bomen, zodat de band tussen mens en boom versterkt wordt. Kinderen zijn de natuurbeschermers van de toekomst en zo wordt iets waardevols en blijvends nagelaten aan de volgende generatie. De focus van elemenTree ligt de laatste jaren op het betrekken van kinderen, educatie en de GreenCourts, bij voorkeur in de wijk of in de nabijheid van een basisschool.

ElemenTree treedt op als 'groene makelaar', brengt partijen en budgetten bij elkaar om natuur- en milieueducatieprogramma's tot stand te brengen en GreenCourts te realiseren. ElemenTree vervult daarbij een of meerdere rollen: initiator, stimulator, facilitator, coördinator en soms realisator. Ze bemiddelt bij fondsenwerving en brengt kennis in op het gebied van educatie, groene speelplaatsen en plantkunde. De organisatie bestaat uit een klein kernteam onder bestuurlijk toezicht. Voor de uitvoering van verschillende activiteiten worden vrijwilligers ingezet. In de periode 2007- 2010 zijn ruim 10.000 kinderen betrokken bij de activiteiten en zijn ruim 63.000 bomen geplant. (elemenTree, 2010)

1.3 Relevantie

Dit onderzoek gaat over groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid. Er zijn veel factoren die meespelen bij inzetten van een groen schoolplein om betrokkenheid te creëren zoals: de woonomgeving, veiligheid, sociaal contact, leefbaarheid en participatie. Ook moet er rekening gehouden worden met de functie van het plein voor de school en dan met name de ontwikkeling van kinderen en het onderwijs. Deze thema's spelen in de samenleving, waar ze met elkaar samenhangen. Daarom leg ik in dit onderzoek een verbinding tussen de verschillende factoren. Het onderwerp van onderzoek is actueel, zowel bij het rijk als bij de provincies en gemeenten. Zo is er bijvoorbeeld een motie aangenomen van de Partij voor de Dieren die er voor pleitte dat elke school een groen schoolplein zou moeten hebben (Partij voor de Dieren, 2012). Dat zou betekenen dat er nog veel werk te doen is. Er zijn namelijk 7.534 basisscholen in Nederland (OCW, 2009). Er zijn nog geen cijfers bekend hoeveel scholen daarvan al wel een groen schoolplein hebben.

Het wegvallen van oude kaders speelt een rol in nieuw beleid. Hierin zijn een paar richtingen zichtbaar; het marktdenken en de daarbij behorende plicht om weer te geven wat iets oplevert. Daarnaast is ook te zien dat beleid vaker gelokaliseerd wordt. Dit zijn programma's die bedoeld zijn om problemen of situaties op wijkniveau op te lossen. Het gaat in dit onderzoek om complexe vragen vanuit de overheid en vanuit de samenleving. Het zijn namelijk niet alleen bestuurders die 'natuur' een belangrijk agendapunt vinden, maar zeker ook burgers zelf. Het gaat om het invloed uitoefenen op infrastructurele plannen, die vaak over meerdere jaren uitgezet worden. Dan moet er rekening gehouden worden met tegengestelde belangen. Ook zullen er trajecten zijn die door verschillende lagen van bestuur georganiseerd en gefinancierd moeten worden. Enerzijds ligt het bureaucratische aandeel wat voor moeilijkheden kan zorgen en anderzijds het maatschappelijke ideaal, waarbij gezondheid en ontwikkeling centraal staat. Hiervoor moeten oplossingen bedacht te worden. Strategieën die er voor zorgen dat er in de toekomst meer natuur opgenomen kan worden in de stedelijke omgeving. .

Door het hele land ontstaan er meer initiatieven, veelal van onderop. Mensen nemen bijvoorbeeld een stukje grond in bruikleen van de gemeente of maken plantenbakken naast de voordeur. Hier spreekt een bepaald verantwoordelijkheidsbesef voor en van de gemeenschap uit en de wil om sociale samenhang mogelijk te maken. Dit staat echter in contrast met het kunnen aantonen van het 'nut' of de opbrengst, omdat dit vaak gaat om moeilijk meetbare gegevens. In wijken waar initiatieven niet vanuit bewoners zelf ontstaan of niet kunnen ontstaan is het van belang projecten of programma's te ontwikkelen waarbij wel in die behoeften wordt voorzien. Er wordt namelijk vanuit de overheid ook meer waarde gehecht aan participatief burgerschap en eigen verantwoordelijkheid. De burger als sociaal verantwoordelijk wezen die zijn eigen broek ophoudt en zo nodig ook die van zijn naasten.

De maatschappelijke opdracht voor CMV-professionals is het leveren van een bijdrage aan de leefbaarheid van de samenleving. Vergroting van de leefbaarheid kan alleen gerealiseerd en bestendig worden door de actieve deelname van burgers zelf. Met dit onderzoek en de aanbevelingen voor elementree lever ik een bijdrage aan het verspreiden van kennis op het gebied van natuurontwikkeling en het belang daarvan. Dit kan ondersteuning bieden bij de ontwikkeling van groene schoolpleinen, waarbij het aandeel van de mensen in de wijk onmisbaar is. Het gaat hierbij om activering en participatie. Bewoners worden gestimuleerd om mee te denken en bij te dragen aan de vormgeving en inrichting van hun eigen leefomgeving. Een groen schoolplein kan een ontmoetingsfunctie hebben voor bewoners in de wijk, waarbij ze de kans krijgen om nieuwe sociale contacten aan te gaan. Ze kunnen met activiteiten ook hun eigen ontmoetingsplek creëren. Dit is ook een manier om de continuïteit van een speelplek te kunnen garanderen en om alternatieve vormen van beheer en onderhoud in de wijk te organiseren.

Verder worden in dit onderzoek de potenties van natuur en groene schoolpleinen inhoudelijk besproken. Om te begrijpen hoe die theorie onderzocht en verwerkt is volgt in het volgende hoofdstuk de opzet en methoden van dit onderzoek. Daarbij ben ik uitgegaan van een centrale vraagstelling en vier onderzoeksvragen.

1.4 Vraagstelling

Vanuit bovenstaande overwegingen kom ik tot de hoofdvraag:

'Hoe kan een groen schoolplein in een wijk sociale cohesie creëren?'

Het doel van dit onderzoek is weergeven waarom en op wat voor manier groenontwikkeling in de wijk, in de vorm van groene schoolpleinen, plaats kan vinden. Hiermee worden de mogelijkheden zichtbaar voor het creëren van sociale cohesie. Op grond van dit onderzoek doe ik aanbevelingen voor stichting elemenTree, met betrekking tot de ontwikkeling van groene schoolpleinen.

1.5 Onderzoeksvragen

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden heb ik gebruik gemaakt van de volgende deelvragen:

1. Wat zijn de functies van natuur voor mensen in de stedelijke omgeving op het gebied van gezondheid, sociale betrokkenheid in de wijk en de ontwikkeling van kinderen?
2. Wat zijn groene schoolpleinen en hoe kunnen die een rol spelen in de ontwikkeling van natuur in de directe leefomgeving en het creëren van sociale betrokkenheid?
3. Wat voor initiatieven zijn er al op het gebied van groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid en hoe kan de daaruit voortgekomen kennis bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe groene schoolpleinen?
4. Wat zijn de aspecten die meespelen in het falen of slagen van een groen schoolplein dat aangelegd is in samenwerking met bewoners?

Met de beschrijving van de hoofd- en de deelvragen wordt nog niet duidelijk welke benadering er gehanteerd is om antwoorden te vinden. In het volgende hoofdstuk komt aan bod welke onderzoeksmethode ik gebruikt heb en welke indeling daarbij is aangehouden.

2. Opzet en methode van onderzoek

In dit hoofdstuk komt de opzet van het onderzoek aan de orde. Vervolgens geef ik weer welke onderzoeksmethode ik gehanteerd heb. Hierin is een situatiebeschrijving opgenomen, de deelnemers, de gebruikte middelen en de procedures die bij het onderzoeksproces aan bod zijn gekomen.

2.1 Opzet

Hoe kan een groen schoolplein in een wijk sociale cohesie creëren? Dit is de hoofdvraag van mijn onderzoek en om deze te kunnen beantwoorden moet er helderheid komen over de factoren die meespelen bij de ontwikkeling, aanleg en het onderhoud van een groen schoolplein. Met behulp van een literatuurstudie onderzoek ik welke theorie van belang is om de hoofdvraag te beantwoorden. Hoofdstuk twee begint met de functies van natuur voor gezondheid, sociale betrokkenheid en de ontwikkeling van kinderen. Ook beschrijf ik wat de functies zijn van natuur in de stedelijke omgeving. Hierin komt onder andere aan bod wat natuur voor invloed heeft op de gezondheid van mensen, op de veiligheid, op het spelgedrag van kinderen en wat bijvoorbeeld de economische waarde van natuur is in een stad.

In hoofdstuk drie ga ik verder in op de functies van groene schoolpleinen. Hierin beschrijf ik wat de specifieke functies van een groen schoolplein (kunnen) zijn. In eerste instantie lijkt een groen schoolplein zich alleen te richten op de leerlingen en hun ouders. Vanuit de literatuur zijn er meer mogelijkheden voor multifunctionele inzet, gericht op het bevorderen van sociale betrokkenheid van bewoners in een wijk. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van het schoolgebouw in de avonduren door verenigingen uit de buurt.

Niet alleen de ontwikkelingen in Nederland zijn interessant, maar juist ook die over de grens. In hoofdstuk vier staat wat voor initiatieven er op het gebied van groene schoolpleinen zijn in het buitenland. Zo is er in Engeland bijvoorbeeld een landelijke organisatie die zich inzet voor de ontwikkeling van groene schoolpleinen en door zijn grote omvang veel invloed kan uitoefenen op de indeling van de openbare ruimte. Ook in Duitsland, België, de Verenigde Staten en Canada zijn voorbeelden te vinden. Dit is met name interessant om kennis op te doen over vergelijkbare projecten. Na de internationale dimensie rond ik een deel van het onderzoek af middels een tussentijdse conclusie.

De verzamelde informatie vanuit de literatuur vormt de basis voor de interviews die ik heb afgenomen bij diverse deskundigen. Welke deskundigen dit waren en waarom ik voor hen gekozen heb staat beschreven in paragraaf 2.2.3 over de deelnemers van dit onderzoek. Het doel van die interviews was om hun opvattingen, ideeën en suggesties over groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid te inventariseren. Vanuit deze gesprekken is een lijst met scholen tot stand gekomen, die waardevol zijn in dit onderzoek. Ik heb verschillende scholen bezocht om er achter te komen wat de specifieke voorwaarden en processtappen zijn die de ontwikkeling van schoolplein tot groene speelplek met buurtfunctie ondersteunen. De resultaten van de gesprekken die ik heb gevoerd staan beschreven in het vijfde hoofdstuk, gevolgd door een tussentijdse conclusie. In hoofdstuk zes komen de tussentijdse conclusies samen in de eindconclusie. Naar aanleiding hiervan doe ik in hoofdstuk zeven aanbevelingen.

2.2 Het onderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van stichting elemenTree. Via oud CMV-student Corstian van Buren, werkzaam voor elemenTree, ben ik in contact gekomen met deze stichting. Ik heb geconstateerd dat er weinig literatuur beschikbaar was waarin de verbinding tussen groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid beschreven staat. Daarom heb ik er voor gekozen om me niet alleen te richten op de praktijksituatie maar ook naar onderbouwing van het onderwerp te zoeken. Inspelen op een trend is niet genoeg. Omdat groene schoolpleinen een relatief nieuwe ontwikkeling zijn is de legitimering er van belangrijk. Ik heb een noodzakelijk breder perspectief ontwikkeld op de onderzoekssituatie en dat wil ik inzichtelijk én bruikbaar maken voor elemenTree.

2.2.1 Methode

De literatuurstudie is gedaan ter oriëntatie op het onderwerp, maar dient ook als theoretische onderbouwing van de onderzoeksopzet. De conclusies en aanbevelingen zijn gebaseerd op de data uit semi-gestructureerde interviews en de literatuurstudie.

2.2.2 Situatie

Vanaf het moment dat onderwijs verplicht werd voor kinderen, bestonden er al schooltuinen. Het idee van het gebruik van de tuin om de ontwikkeling van kinderen te stimuleren, ontstond aan het eind van de 19^e eeuw. De baten van natuur voor kinderen en volwassenen in de huidige tijd zijn niet meer te vergelijken met de situatie aan het eind van 19^e eeuw. Pas de laatste dertig tot veertig jaar kunnen de effecten van verstedelijking en de rol van natuur onderzocht worden. De aandacht voor natuur in de stad is de laatste tien jaar vooral gegroeid, van het beplanten van het lege plekje naast de voordeur, naar plannen voor grootschalige stadslandbouw op braakliggende terreinen. Groene schoolpleinen hebben ook hun plek in de spotlight gevonden. De afgelopen vijf jaar krijgt de ene na de andere school het idee om een natuurlijke speelplek te realiseren op het plein.

Natuur als middel inzetten om sociale betrokkenheid te genereren hangt daarmee samen. Er is echter nog geen onderzoek gedaan naar de actuele situatie wat betreft natuur op het schoolplein als sociaal bindmiddel. Onderzoeken naar groene schoolpleinen worden vooral gedaan in het kader van de waarde voor het welzijn en de ontwikkeling van kinderen en het onderwijs. Die onderzoeken geven aanleiding om aan te nemen dat groen goed is voor kinderen (Gezondheidsraad, 2004; Langers 2008; Louv, 2005; Berg, 2007; Tovey, 2008) Daarnaast doet onderzoeksinstituut Alterra een onderzoek naar de huidige situatie van Rotterdamse groene schoolpleinen, naar aanleiding van een meting voordat de schoolpleinen aangelegd waren (R. Koenis, interview, 11 april 2012). Ook de Hogeschool Leiden onderzoekt in samenwerking met de Vrije Universiteit de natuur als speel- leeromgeving (Hogeschool Leiden, 16 mei 2012). Deze onderzoeken van de Nederlandse praktijk worden pas aan het einde van dit jaar verwacht. Daarom ontstond de noodzaak om betreffende literatuur en praktijk aan elkaar te koppelen en een breder afstudeeronderzoek te doen, dan wellicht vooraf bedacht was. Dit onderzoek richt zich niet op wetenschappelijke onderbouwing van de effecten van een groen schoolplein, maar is een verkenning van het huidige werkgebied. Om een innovatief onderzoek te doen is het daarom noodzakelijk om ook grote algemene factoren, zoals natuur en gezondheid, te betrekken.

Omdat pas de laatste vijf jaar ook veel groene schoolpleinen aangelegd zijn, zijn er nog geen langetermijneffecten bekend. Wel is te onderzoeken hoe die processen verlopen zijn en wat dat betekent voor komende projecten. Elke situatie is anders, maar er zijn wellicht interessante terugkerende hoofdlijnen en uitgangspunten in ieder proces. De vraag naar groene schoolpleinen wordt steeds groter en er is zelfs in de landelijke politiek aandacht voor. Zoals eerder beschreven is er laatst een motie aangenomen die pleitte dat elke school een groen schoolplein zou moeten hebben (Partij voor de Dieren, 2012). Of dit zinvol en haalbaar is, is niet zo zeer belangrijk. Het gaat met name om de grote interesse die er naar deze relatief jonge ontwikkeling uit gaat. Dit zorgt er voor dat de functies en mogelijkheden van groene schoolpleinen nog niet volledig gedefinieerd zijn. Het was niet mogelijk om alle deskundigen op dit gebied of alle scholen die een groen schoolplein hebben te benaderen. Daarom is er gekozen voor een selectie van deskundigen, met evenredige verdeling in achtergrond en professe en waar mogelijk een link met elemenTree. Op basis van advies van deskundigen is een lijst met waardevolle scholen tot stand gekomen.

2.2.3 Deelnemers

In totaal is er bij negen deskundigen een semi-gestructureerd interview afgenomen. Om te beginnen de zelfstandige landschapsarchitecten Marieke de Keijzer en BureauRIS. Zij hebben beiden ervaring in het aanleggen van groene schoolpleinen met een buurtfunctie. Daarnaast de oprichter van stichting Buitenruimte voor Contact (BrvC). BrvC is een vergelijkbare organisatie als elemenTree en kan daarom kennis over werkwijzen en ervaring weergeven waar elemenTree van kan leren. De NME-medewerkers bij de Gemeente Rotterdam, Zoetermeer en Leiden zijn allemaal ervaren op het gebied van groene schoolpleinen en werkzaam in de regio van elemenTree. Om overzicht te krijgen van het werkgebied is er een interview afgenomen bij de oprichters van netwerk Springzaad. Dit is een open netwerk van mensen die meer ruimte willen scheppen voor natuur en kinderen. Ze organiseren workshops, studiedagen en excursies over het thema in Nederland en daar buiten. Dit is ook interessant voor de internationale dimensie van dit onderwerp. Fonds 1818 heeft op dit moment een speciale subsidietaak voor groene schoolpleinen en organiseert kennisdagen voor scholen om informatie en inspiratie op te doen. Ook bestaat er een samenwerking tussen elemenTree en Fonds 1818. Als laatste heeft er een gesprek plaatsgevonden met de oprichter van stichting Gezonde Gronden. Deze stichting richt zich niet alleen op het vergroenen van schoolpleinen, maar ook het eetbaar maken ervan. Daarbij worden er actief middelen ingezet om bewoners te betrekken bij het plein.

Het doel van deze interviews was verkennend en om kennis op te doen over de werkwijze van deze deskundigen en hun visie op groene schoolpleinen in relatie tot sociale betrokkenheid. Ook waren deze gesprekken gericht op verdere oriëntatie en verdieping van het werkveld. Daaruit zijn de volgende acht scholen voortgekomen: VS Valentijn, SBS De Bonte Vlinder, OBS Woutertje Pieterse, sterrenschool Bikube, VS De Vuurvogel, OBS De Akker, EBC Oost, VS Mareland. Ik heb gekozen voor scholen met een verschillende oriëntatie en grondslag, om een goede afspiegeling te krijgen van de praktijk. Een uitgebreide beschrijving van de bezochte scholen is terug te vinden in de bijlagen.

2.2.4 Middelen

Verskillende thema's zijn in de interviewopzet verwerkt en toegepast op de professional die werkzaam is rondom een school, dan wel de school zelf. De interview-opzet is terug te vinden in de bijlagen. Om een goed begrip te krijgen van de situatie en de context waarin de groene schoolpleinen worden ontwikkeld, is verkennend en beschrijvend onderzoek de beste strategie. In Saunders (2008) wordt aangegeven dat verkennend onderzoek gebruikt wordt om nieuw inzicht te krijgen, om vragen te stellen en verschijnselen in nieuw licht te beoordelen. Beschrijvend onderzoek is een logische opvolger van verkennend onderzoek. Het doel van beschrijvend onderzoek is het geven van een nauwkeurig beeld van personen, gebeurtenissen of situaties. In gesprekken met personen van kennis of invloed in deze context wil ik opmaken wat de voorwaarden en omstandigheden moeten zijn om een groen schoolplein in te zetten om sociale betrokkenheid te creëren.

2.2.5 Procedures

In overleg met de opdrachtgever heb ik er niet alleen voor gekozen om scholen te bezoeken, maar ook deskundigen te interviewen. Enkel van hen waren bekend bij elementree en zo kon er via korte lijnen contactinformatie verkregen worden. In sommige gevallen was het daarom eenvoudiger om een afspraak te maken. Het voorjaar is de periode dat er drukte heerst in de groensector, wat het niet altijd makkelijk maakte om afspraken te plannen. Toch ben ik zeer tevreden en blij dat al deze deskundigen op korte termijn de tijd en moeite hebben genomen om mij te helpen. Het viel op dat er bij alle scholen groot enthousiasme was om te vertellen over het plein. Ook de communicatie met de scholen verliep beter dan verwacht. In verband met lesgeven, studiedagen en schoolvakanties moest er soms wel rekening gehouden worden met wachttijden. Ondanks dat ben ik er in geslaagd om binnen de gestelde tijd alle geplande interviews af te nemen en afspraken met deskundigen en bezoeken aan scholen af te leggen. De duur van de interviews varieerde tussen een uur en anderhalf uur.

Ik heb tijdens de interviews geen gebruik gemaakt van opnameapparatuur maar aantekeningen gemaakt. Na afloop zijn deze uitgewerkt tot een verslag, wat diende als naslagwerk voor het schrijven van de resultaten en de conclusie. Deze verslagen zijn opgenomen in de bijlagen.

In totaal heb ik negen deskundigeninterviews afgenomen en acht scholen bezocht. De onderstaande tabel is daar een overzicht van.

Naam	Organisatie	School	Naam
Hans Pijls	Buitenruimte voor Contact	VS Valentijn	Marjan Deurloo
Marieke de Keijzer	Landschapsarchitect	SBS De Bonte Vlinder	Frans van Woggelum
Mariska Thieme	BureauRIS	OBS Woutertje Pieterse	Peter Bosman
Marian Kathman	Gemeente Leiden	OBS Bikube	Anneke Slegers-Mastenbroek
Willy Leufgen	Springzaad/Oase	VS De Vuurvogel	Linda Koenen
Maaïke Kentie	Gemeente Zoetermeer	OBS De Akker	Stoffel Boot
Carien Janssen-Van Raay	Fonds 1818	EBC Oost	Anton Hellings
Roderik Koenis	Gemeente Rotterdam	VS Mareland	Ton Duijndam
BessieSchadee	Gezonde Gronden		

DEEL 1: THEORIE

3. Functies van natuur

In dit hoofdstuk wordt een theoretische onderbouwing gegeven voor de potenties van natuur en groen. Om iets relevant te kunnen zeggen over het gebruik van natuur voor schoolpleinen en om sociale betrokkenheid te genereren, is het belangrijk om eerst te weten waarom natuur goed is voor mensen.

Om te beginnen komt aan de orde wat de Gezondheidsraad onderscheidt als werkingsmechanismen van natuur voor de gezondheid van mensen. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 weergegeven wat de potenties van natuur zijn voor de sociale betrokkenheid in een buurt of wijk. Daarna is te lezen wat de effecten van natuur zijn op de ontwikkeling van kinderen. Gezondheid, sociale betrokkenheid en de ontwikkeling van kinderen zijn de drie factoren die een rol spelen op het groene schoolplein.

3.1 Functie van natuur voor gezondheid

Er zijn verschillende manieren waarop de natuur invloed heeft op de gezondheid van mensen. De Gezondheidsraad en de Raad voor Ruimtelijk, Natuur- en Milieuonderzoek onderscheiden vijf werkingsmechanismen (Gezondheidsraad, 2004). Deze komen uit hun onderzoek naar invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden. Deze werkingsmechanismen zijn: herstel van stress en aandachtsmoeheid, stimuleren van bewegen, vergemakkelijken van sociaal contact, bevorderen van de ontwikkeling van kinderen en mogelijkheden bieden voor persoonlijke ontwikkeling en zingeving. Hieronder wordt voor elk van deze vijf werkingsmechanismen een korte beschrijving gegeven.

3.1.1 Werkingsmechanismen

Werkingsmechanisme 1: herstel van stress en aandachtsmoeheid

De eerste manier die de commissie onderscheidt is het herstel van stress en aandachtsmoeheid. Aandachtsmoeheid ontstaat bij het uitvoeren van cognitieve taken waarvoor langdurig gerichte aandacht nodig is en onbelangrijke informatie onderdrukt moet worden. Stress door sociale en fysieke omgevingsfactoren heeft een grote invloed op lichamelijk functioneren en gedrag. Dit kan er voor zorgen dat lichamelijke functies ontregeld raken, ziekte en vermoeidheid kunnen ontstaan of bestaande ziekten kunnen verergeren. Vermoeidheidsklachten en leven in een sterk stedelijke omgeving hangen mogelijk samen. Veel onderzoekers denken dat natuur mensen helpt te herstellen van stress en mentale vermoeidheid. Dit zien ze als belangrijkste verklaring voor de positieve invloed van natuur op de gezondheid (Gezondheidsraad, 2004, p. 35).

Werkingsmechanisme 2: stimuleren van bewegen

Lichamelijke activiteit wordt door veel factoren beïnvloed, waaronder persoonlijke kenmerken en leefstijl maar ook omgevingsfactoren. Er ontbreekt nog een model dat het verband tussen omgevingsfactoren en dagelijkse vormen van beweging beschrijft. Er is wel bekend dat wandelen en fietsen belangrijke bronnen van lichaamsbeweging zijn in de Nederlandse samenleving. Onderzoek is echter vooral gedaan in de Verenigde Staten waar de dominantie van de auto veel sterker is dan in Nederland. In het onderzoek van de Gezondheidsraad (2004) staat dat recreatief wandelen en fietsen vooral lijken te worden beïnvloed door factoren als veiligheid, aantrekkelijkheid van het straatbeeld en aanwezigheid van bestemmingen. Ook uit diverse andere buitenlandse onderzoeken blijkt dat een uitnodigende omgeving een belangrijke stimulerende factor kan zijn om (meer) te gaan bewegen (Maas, 2008, p.17)

Werkingsmechanisme 3: vergemakkelijken van sociaal contact

In het onderzoek van de Gezondheidsraad (2004) concludeert Kuo dat de aanwezigheid en het zicht op de groene openbare ruimte positief effect heeft op sociale betrokkenheid. Er wordt vermoed dat het gebruik van de groene openbare ruimte het aantal contacten doet toenemen. Ook de sociale integratie van ouderen in een buurtgemeenschap neemt toe met de blootstelling aan openbaar groen. Een Nederlandse groepsgebonden activiteit is het gezamenlijk onderhouden van natuurgebieden. Verder kunnen ook volkstuinen en gemeenschappelijke tuinen een belangrijke sociale betekenis hebben. Verder in dit hoofdstuk zal ik uitgebreider ingaan op de effecten van natuur op sociale relaties.

Werkingsmechanisme 4: bevordering van ontwikkeling van kinderen

Verschillende onderzoeken laten zien dat contact met de natuur bijdraagt aan de gezondheid en ontwikkeling van kinderen en aan het ontstaan van verantwoordelijkheidsbesef (Gezondheidsraad, 2004; Berg, 2007; Bogaard, 2009; Langers 2008, Vreke, 2006) Door het verdwijnen van natuur uit de directe leefomgeving van kinderen en de afname van bewegingsvrijheid nemen de mogelijkheden voor natuurervaringen af. (Gezondheidsraad, 2004, p. 38) Dit is een probleem omdat een gezonde sociaal-emotionele, cognitieve en motorische ontwikkeling van belang zijn voor gezondheid en gezond gedrag op de latere leeftijd. Contact met de natuur stimuleert ook betekenisverlening, zingeving en waardetoekenning. Kinderen krijgen een groter zelfbesef en meer autonomie.

Werkingsmechanisme 5: persoonlijke ontwikkeling en zingeving

Zingeving betekent dat mensen hun persoonlijke, ultieme doelen in het leven vinden en benoemen, hun eigen doelen in een groter geheel kunnen plaatsen, en ook gebeurtenissen in een groter geheel kunnen zien (Gezondheidsraad, 2005, p. 39). Natuurbeleving kan zingeving stimuleren en zingeving helpt mensen weer om beter opgewassen te zijn tegen belastende gebeurtenissen (Gezondheidsraad, 2004, p. 39).

Uit de beschrijving van de werkingsmechanismen is af te leiden wat de belangrijkste effecten van natuur op de gezondheid van mensen zijn. Dit is een zeer algemene beschrijving en pleit nog niet speciaal voor de aanleg van groene schoolpleinen. In feite zijn al deze effecten bijvoorbeeld ook te behalen in het beoefenen van sport. Om te onderbouwen waarom groene schoolpleinen een interessante ontwikkeling zijn, wordt in de volgende paragraaf dieper in gegaan op een ander onderdeel van de literatuurstudie; de functie van natuur voor sociale betrokkenheid.

3.2 Functie van natuur voor sociale betrokkenheid in de wijk

In de vorige paragraaf is beschreven wat de functies van natuur waren op de gezondheid van mensen. In deze paragraaf ga ik dieper in op het verband tussen natuur en sociale betrokkenheid. Dit verband is belangrijk bij groene schoolpleinen. Om er achter te komen hoe groene schoolpleinen ingezet kunnen worden om sociale betrokkenheid te creëren, moet eerst helderheid zijn over wat de relatie is tussen natuur en sociale betrokkenheid.

3.2.1 Sociale woonomgeving

De sociale woonomgeving heeft twee betekenissen, afhankelijk van het gekozen perspectief. Vanuit het perspectief van de individuele bewoner is de sociale woonomgeving de verzameling van andere mensen in de woonomgeving waar enige vorm van sociale interactie mee bestaat. Vanuit een sociologisch perspectief zijn het de bewoners van een woonomgeving, alle mensen in een buurt of wijk, als sociaal systeem. Het eerste perspectief is een bewonersperspectief. Het tweede wordt vaak gehanteerd door andere actoren, zoals gemeente of woningbouwcorporatie (Van Dorst, 2005, p. 41).

De sociale woonomgeving als systeem beweegt zich tussen anonimiteit en gemeenschap. Vanuit het perspectief van bewoners zijn sociale contacten in de buurt niet altijd een noodzaak. (Blokland-Potters in van Dorst, 2005, p. 41)). Vanuit het perspectief van de buurt als systeem is het totaal ontbreken van sociale contacten wel een probleem, op het moment dat dit tot anonimiteit leidt. Anonimiteit gaat samen met het ontbreken van sociale controle. Het belang van de lokale sociale kwaliteit wordt onderschreven in analyses van goed functionerende omgevingen. Dit wordt ook aangegeven door Richard Rogers in *Cities for a small planet* (in van Dorst, 2005), *“de identiteit van de stad creëert betrokkenheid bij de stad. Dit is een voorwaarde voor sociale interactie. Deze stadscultuur wordt niet alleen bepaald door de veel besproken stedelijke criteria, pleinen en parken, maar begint juist in de lokale straat of op de route naar school of de winkel”*.

3.2.2 Mogelijkheden tot contact

Het meeste contact tussen buurtbewoners vindt plaats op lokale recreatiefaciliteiten, scholen, kerken en in parken. Hoewel er in het onderzoek van Jolanda Maas (2008) géén directe relatie gevonden werd tussen groen en de mate van contact tussen burens is wel aangegeven dat een uitnodigende buitenruimte bewoners meer verleidt om daarvan gebruik te maken. Dan vindt er toch wel meer contact plaats tussen die bewoners dan wanneer die groene buitenruimte er niet zou zijn (Maas, 2008, p. 110). Kleinschalig groen in de directe leefomgeving bevordert onderlinge contacten tussen buurtbewoners omdat het een plek biedt om elkaar te ontmoeten (Vreke, 2006, p.23).

De aanwezigheid van natuur voorspelt wat voor gebruik er gemaakt wordt van de omgeving en wat de verbinding is tussen bewoners. Het gebruik van de gemeenschappelijke ruimte bemiddelt in de relatie tussen natuur en de sociale banden in een buurt. Het is de natuur die mensen uitnodigt sociale banden aan te gaan, maar andersom werken de sociale banden ook om de natuur goed te onderhouden (Sullivan, 2004, p. 678) Het zorgen voor elkaar en de omgeving is de basis voor eigen verantwoordelijkheid en de zelforganisatie van gemeenschappen. Sociale interactie ontstaat niet vanzelf, maar is direct gekoppeld aan de sociale en fysieke omgeving (Biemans, 2012, p.24).

Groene plekken beïnvloeden een algemeen gevoel van gemeenschap. Volgens Kim en Kaplan, beschreven in het onderzoek van Maas (2008), kan de kracht van een gemeenschap alleen tot uiting komen wanneer mensen zich thuis voelen op een plek, banden hebben met anderen, waar de omgeving toegankelijk is en die zich leent voor verdere ontdekking. Het onderzoek toonde aan dat natuurlijke elementen en open ruimtes de belangrijkste onderdelen waren om een gemeenschap op te kunnen bouwen. Door natuurlijke elementen kunnen gevoelens van verbondenheid met een buurt toenemen en de identiteit bevorderd worden.

3.2.3 Sociale veiligheid

De resultaten van de studie van Maas (2008) laat zien dat mensen met meer groen in hun woonomgeving zich over het algemeen veiliger voelen. Alleen in heel sterk verstedelijkt gebied werd een relatie gevonden tussen gevoelens van onveiligheid en de hoeveelheid groen. Het lijkt er op dat groen niet alleen bij kan dragen aan de gezondheid van mensen, maar ook aan de gevoelens van (on)veiligheid (Vreke, 2006, p.23). In het onderzoek van Maas (2008) is echter geen gebruik gemaakt van gegevens over de kwaliteit of veiligheid van deze groene gebieden. Voor het onderzoek was er niet de beschikking over specifieke kenmerken van het groen, zoals bij-

voorbeeld de staat van onderhoud. De kwaliteit, inrichting en het onderhoud van groenvoorzieningen zijn juist factoren die een hele belangrijke rol spelen.

Kwalitatief goed groen in de buurt draagt bij aan zowel de *feitelijke* als de *ervaren* veiligheid van buurtbewoners (Vreke, 2006, p.23). Feitelijke veiligheid heeft te maken met hoe veilig het is volgens de cijfers. Ervaren veiligheid heeft betrekking op de beleving van veiligheid, het *veiligheidsgevoel*. Mensen kunnen zich onveiliger voelen dan nodig of dan het volgens de cijfers is, omdat de fysieke omgeving bijvoorbeeld vervuild of verloederd is. Een buurt met goed onderhouden groenvoorzieningen draagt bij aan de leefbaarheid en dus (indirect) aan een veiliger gevoel. Een verklaring hiervoor is dat wanneer meer mensen gebruik maken van een gebied als er meer groen aanwezig is, er meer toezicht is op wat er zich in dat gebied afspeelt. Dat heeft weer positieve gevolgen voor de veiligheid. Buurten zijn over het algemeen veiliger als er een sterk sociaal buurtleven is. Omgekeerd zijn er ook weer meer sociale contacten in veilige buurten (Vreke, 2006, p.23).

3.2.4 Verblijfskwaliteit

De fysieke kenmerken van een buurt kunnen sociaal gedrag stimuleren. Sommige plekken, zoals een schaduwrijk plein waar banken in de juiste hoek zijn geplaatst, lijken mensen aan te trekken en ontmoeting aan te moedigen. Dit type plekken wordt *sociapetal* genoemd, in tegenstelling tot *sociofugal*, een plek waar sociaal gedrag juist ontmoedigd wordt (Coley et. al. 1997, p. 466). Hierdoor ontstaan bepaalde houdingen, gedragingen, gevoelens van eigendom en controle. Concreter gezegd, plekken die zichtbaar "geadopteerd" zijn door bewoners geeft een territoriaal gevoel en maakt dat de gemeenschap als geheel toezicht houdt over de plek en daardoor normen en waarden ontstaan, opgesteld door de buurt en voor de buurt (Coley et. al. 1997, p. 466).

Elke zone in een wijk moet verblijfskwaliteit hebben omdat dit sociale contacten mogelijk maakt. Een lange, smalle galerij, een lift of enkel en alleen betegelde vlaktes zijn ruimten waar een ontspannen praatje moeilijk plaatsvindt. Verblijfskwaliteit is een kwaliteit van een omgeving waardoor bewoners indirect worden uitgenodigd kennis te maken met de sociale woonomgeving. Zo wordt het grootste gedeelte van de informele contacten tussen bewoners gemaakt vanuit de voortuin, bij de speeltuin of de hondenuitlaatplek. Het toevoegen van verblijfskwaliteit kan middels het toevoegen van zones of plekken, zoals voortuintjes, speeltuinen, bloementuinen, volkstuinten, en bankjes bijvoorbeeld. "Het gaat er om dat de gebouwde omgeving niet meer alleen als object wordt beschouwd, maar ook als conditie voor sociale interactie en voor de identiteit van de mensen" (van Dorst, 2005, p.7).

3.2.5 Buurtparticipatie

Nu duidelijk is hoe natuur sociaal contact, veiligheid en verblijfskwaliteit kan bevorderen kan iets dieper in gegaan worden op buurtparticipatie door middel van groen. Voor de ontwikkeling, uitvoering en het voortbestaan van gemeenschappelijk buurtgroen gaat het met name ook om buurtparticipatie.

Participatie betekent letterlijk 'stimuleren van deelname aan'. Het doel hiervan is het in positieve zin beïnvloeden van de sociale omgeving van mensen, waaraan ze zelf een actieve bijdrage leveren.

In dit verband zijn drie soorten participatie te onderscheiden: (Van Houten in te Velde, 1995, p.26)

1. De burger als kiezer

- participatie als grondrecht en voor de overheid een wettelijke plicht.
- inspraakprocedures dienen voor de overheid als legitimatie voor het te voeren beleid; hiervan maakt vaak maar een klein gedeelte van de burgers gebruik.

2. De burger als klant

- participatie van de burger als kritische klant van overheidsvoorzieningen.
- de burger wordt in de rol van consument niet aangesproken op medeverantwoordelijkheid.

3. De burger als partner

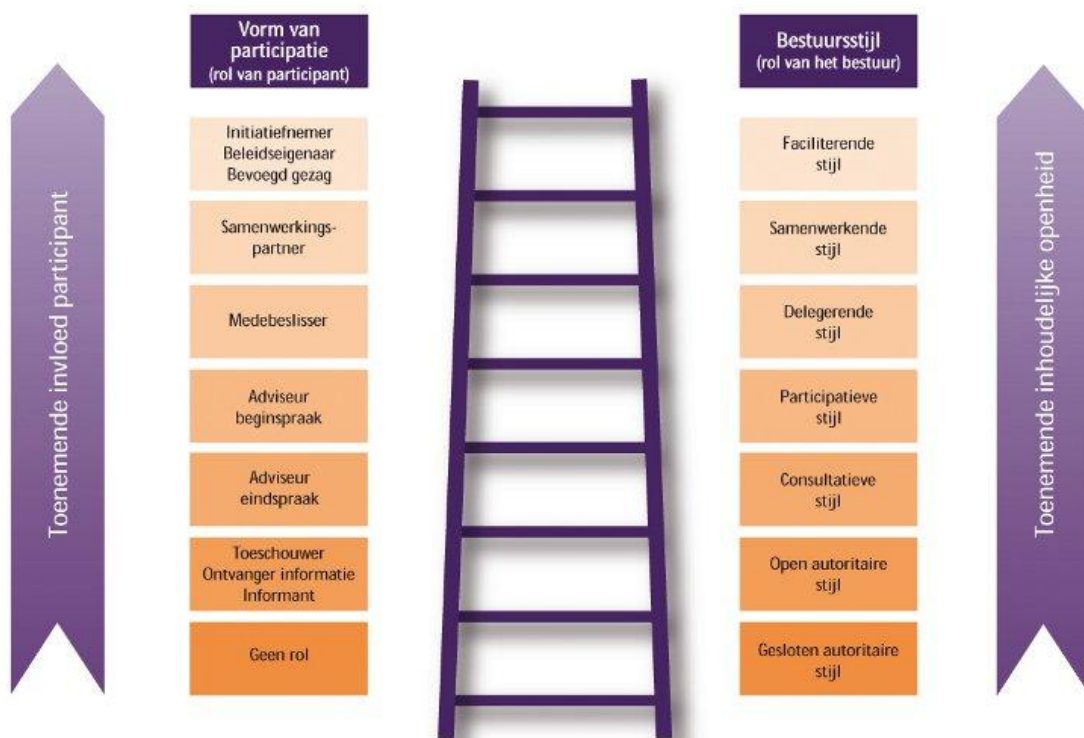
- rechtstreekse participatie van de actieve, in het algemeen belang geïnteresseerde en mondige burger bij beleid van de (lokale) overheid.
- de burger wordt aangesproken als producent van maatschappelijke initiatieven en medeverantwoordelijke partner van sociale activiteiten.
- kenmerkend voor partnerschap is dat het gaat om gezamenlijke belangen van beide partijen; deze vorm van participatie biedt gelijkwaardigheid.

In het kader van bewonersparticipatie bij de inrichting en het beheer van de eigen woonomgeving, is de laatste vorm het meest relevant. Eigen verantwoordelijkheid en participatie worden gestimuleerd omdat de overheid niet meer voor alles kan en wil zorgen. Van Houten en Von Meyenfeldt (in te Velde, 1995) onderscheiden negen niveaus van participatie. Van een tot negen is er sprake van toenemende invloed, verantwoordelijkheid en betrokkenheid. Het schema geeft weer wat de verschillende vormen van participatie zijn. Elk niveau heeft zijn eigen mogelijkheden en beperkingen. Bij participatie in het openbaar groen komen alle niveaus voor. Welke het meest passend is, is afhankelijk van uiteenlopende factoren zoals de omgeving, bebouwing, bevolkingsaamenstelling, etc.

Bestuurlijke participatieladder	
9	Zelfbestuur: sturing en beheer door participanten zelf
8	Delegatie: besluitvormend referendum
7	Meebeslissen: directe toegang tot besluitvorming via gedeelde verantwoordelijkheid
6	Partnerschap: overleg en samenwerking vanuit gescheiden verantwoordelijkheden
5	Consultatie: gekwalificeerd advies, medebetrokkenheid
4	Inspraakprocedure: mondelinge hoorzittingen binnen beperkte voorwaarden
3	Meningspeilingen: burgers kunnen schriftelijk reageren op beleidsvoornemens
2	Voorlichting: overheid verschaft mondelinge informatie over besluiten
1	Toelichting: besluiten liggen ter inzage en worden schriftelijk toegelicht

(Van Houten in te Velde, 1995)

Een andere weergave van de participatieladder (volgende pagina), die gebaseerd is op de bovenstaande, geeft weer welke vorm van participatie samengaat met welke bestuursstijl. Daarin is te zien dat wanneer de mate van participatie groeit, de bestuursstijl verandert. De hoogste vorm van participatie is initiatief nemen, beleids-eigenaar zijn en bevoegd gezag hebben. In de participatieladder staat dan dat de bestuursstijl vooral faciliterend moet zijn. Er moet ruimte geschept worden voor het initiatief. Is er nog geen eigen initiatief, dan is de bestuursstijl vaak autoritair, gericht op uitvoering van het bestuur en niet van de participant. Is de bestuursstijl autoritair terwijl er ook initiatief genomen wordt door de participant, dan kan er wrijving ontstaan. Het is belangrijk om na te gaan of de vorm van participatie en de bestuursstijl bij elkaar passen.

© Partners+Prüpper 2009

Om bewoners bij openbaar groen te betrekken is niet alleen gedragsverandering van bewoners belangrijk. Binnen een dienst die buurtparticipatie bij groen op gang wil brengen, moet ook gedragsverandering plaatsvinden. In het geval van dit onderzoek is de dienst een school. Er kan niet zomaar verwacht worden dat alle leerkrachten zelf een groen schoolplein met buurtfunctie kunnen opzetten of aanpakken. Emancipatie van bewoners kan niet zonder emancipatie van de medewerkers. Als binnen een school niet de ruimte bestaat voor initiatief en eigen verantwoordelijkheid dan zal dat bewoners ook niet aanzetten tot actie (te Velde, 1995, p. 32).

In het eerste en tweede hoofdstuk stond wat de waarde van natuur is voor de gezondheid en voor sociale betrokkenheid. Dit onderzoek richt zich op groene schoolpleinen, waarvan kinderen de belangrijkste gebruikers zijn. Het zou te kort door de bocht zijn om kinderen te scharen onder de grote groep van gebruikers van een natuurlijke ontmoetingsplek. Daarom heb ik er voor gekozen in het volgende hoofdstuk natuur en de ontwikkeling van kinderen specifiek te benoemen.

3.3 Functie van natuur op de ontwikkeling van kinderen

De derde functie van natuur die ik in deze literatuurstudie wil beschrijven is het effect van natuur voor de ontwikkeling van kinderen. Een schoolplein kan allerlei mogelijkheden bieden voor kinderen om te spelen en leren. Kinderen zijn de voornaamste gebruikers van de schoolomgeving en daarom is het interessant te weten wat het schoolplein in hun ontwikkeling kan betekenen.

In het onderzoek van Alterra Wageningen (Langers, 2008, p.7) staat centraal dat speelnatuur belangrijk is voor kinderen, maar dat tegelijkertijd de mogelijkheden voor kinderen om in contact te komen met die natuur achteruit zijn gegaan. Door het verdwijnen van natuur uit de directe woonomgeving van kinderen en minder bewegingsvrijheid nemen de mogelijkheden af om natuurervaringen op te doen. Deze ervaringen zijn wel belangrijk voor een gezonde sociaal-emotionele, cognitieve en motorische ontwikkeling van kinderen.

3.3.1 Sociaal-emotionele ontwikkeling

Kinderen van vier jaar en jonger verkennen de natuurlijke omgeving voornamelijk onder toezicht van ouders of opvoeders. Jonge kinderen leren van hun ouders dat de natuur eng of vies is of juist vertrouwd en spannend. Dat kinderen weinig gebruik maken van groenvoorzieningen of weinig affiniteit hebben met natuur kan misschien verklaard worden door beschermend gedrag van ouders. Kinderen in de leeftijdsgroep van ongeveer vier tot twaalf jaar, de basisschoolleeftijd, hebben vaak al wel een band met de natuurlijke omgeving. Die kinderen blijken een natuurlijke omgeving veel aantrekkelijker te vinden dan een bebouwde omgeving. In de omgang met de niet-menselijke wereld leert het kind zichzelf en zijn grenzen kennen. (Gezondheidsraad, 2004, p.76). Direct contact met de natuur is één van de belangrijkste factoren voor het ontwikkelen van interesse, zorg en verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur. Wanneer er sprake is van gebrek aan contact met de natuur, verdwijnt daarmee ook de verantwoordelijkheid voor de natuur in de toekomst (Langers, 2008, p.16).

3.3.2 Cognitieve ontwikkeling

Wohlwill en Heft (in Gezondheidsraad, 2004, p.77) concluderen dat mogelijkheden om de omgeving in vrijheid te verkennen belangrijk zijn voor de cognitieve ontwikkeling van kinderen. Kinderen vergaren zo kennis over die omgeving en over objecten die daar deel van uit maken. Uitdaging, diversiteit en complexiteit zijn criteria die komen uit een onderzoek naar de voorkeuren van kinderen voor het ontwerp van speelplekken. Een verklaring hiervoor ligt in de inrichting van natuurlijke omgevingen, die meer uitnodigen en uitdagen dan niet-natuurlijke omgevingen (Langers, 2008, p.14). Kinderen blijken minder te spelen op kale speelplaatsen zonder bomen of gras en gebruiken minder creatieve spelvormen in vergelijking met plaatsen waar bomen en gras wel aanwezig zijn. De aard van omgeving is van groot belang. Een open, rijk gevulde omgeving zal constant nieuwe mogelijkheden bieden. Een weinig uitdagende omgeving zal juist een obstakel vormen voor een gezonde groei en ontwikkeling. Natuurlijke omgevingen en materialen zetten de oneindige verbeeldingskracht van kinderen in gang en zorgen voor vindrijkheid en creativiteit (Louw, 2005).

3.3.3 Motorische ontwikkeling

Een groene leefomgeving heeft een positieve invloed op het motorisch functioneren van kinderen (Berg, Koenis, Berg, 2007, p.20). Als kinderen te weinig buiten spelen, krijgen ze minder beweging en gebrek aan beweging is een belangrijke oorzaak van overgewicht. Bij basisschoolleerlingen is één op de zeven kinderen te zwaar. Er zijn sterke aanwijzingen dat groen in de woonomgeving een succesvolle strategie is om overgewicht tegen te gaan. De oorzaken van overgewicht zijn complex maar er bestaat geen twijfel over dat een omgeving met een gebrek aan buitenspeelmogelijkheden een belangrijke negatieve factor is. In de groeiende zorgen over de toename van kinderen met gewichtsproblemen is het belangrijk om meer mogelijkheden te creëren voor uitdagend buitenspel, zodat kinderen gemotiveerd raken om buiten te spelen (Tovey, 2011).

Kinderen die veel bewegen ontwikkelen ook een beter evenwicht, zijn leniger en hebben een betere coördinatie. Een betere motoriek leidt ook tot minder ongevallen. Het is echter nog niet helemaal duidelijk of een natuurlijke, avontuurlijke speelomgeving een meerwaarde heeft boven een niet-natuurlijke. Uit ander onderzoek blijkt namelijk dat de kwaliteit van de woonomgeving, met 'gewone' buitenspeelmogelijkheden en niet per definitie groene speelplekken, ook van invloed is op de ontwikkeling van de motoriek (Langers, 2008).

3.3.4 Aandacht, zelfdiscipline en psychische weerbaarheid

Aandacht en zelfdiscipline zijn geen primaire ontwikkelingsprocessen maar kunnen wel van invloed zijn op het omgaan met stress (Gezondheidsraad, 2004, p.81). Veel natuur in de woonomgeving gaat samen met het effectiever omgaan met stressvolle gebeurtenissen. De onderzoekers veronderstellen dat natuur een buffer vormt die de negatieve gevolgen van stressvolle gebeurtenissen voor het welzijn van kinderen afzwakt.

Voor kinderen met de aandachtsstoornis ADHD bleek het spelen in een natuurlijke omgeving symptomen van ADHD te verminderen. Onderzoekers in de Verenigde Staten ontdekten dat groene buitenruimten creatief spel bevorderen, de interactie tussen kinderen en volwassenen stimuleren en de symptomen van de aandachtsstoornis verminderen. Ook laten nieuwe onderzoeksgegevens zien dat naarmate kinderen verder van de natuur afstaan, de behoefte aan medicatie toeneemt (Louv, 2005). Hoewel omgang met de natuur misschien niet helpt bij extreme depressie, wordt aangegeven dat natuurbeleving wel effectief kan zijn voor vermindering van alledaagse spanningen, die tot depressie kunnen leiden (Louv, 2005).

3.3.5 Sociale contacten

Naast spelen met andere kinderen zijn sociale contacten met volwassenen ook belangrijk in de sociale ontwikkeling. Zoals hierboven beschreven blijkt dat de aanwezigheid van groenvoorzieningen samengaat met meer contact met volwassenen. De populariteit van speelplekken stijgt wanneer er niet alleen veel verschillende activiteiten mogelijk zijn, maar ook als er veel andere kinderen zijn om mee te spelen. Een bos voldoet hier dan logischerwijs gezien niet aan, maar een natuurrijke speeltuin in de buurt wel (Langers, 2008). Onderzoek in Chicago wees uit dat op plekken met veel groen volwassenen zich ook dubbel zo vaak bereid toonden toezicht te houden op kinderen dan op andere plekken. Als ouders zich prettig voelen op een plek, is de kans groter dat er samen met kinderen gespeeld wordt (Louv, 2005).

In de eerste drie hoofdstukken zijn in algemene zin de functies van natuur beschreven. Deze kennis komt uit onderzoeken, verschillend van opzet en doeleinden. Daar komen ook punten in naar voren die weergeven waar de moeilijkheden liggen om natuur te realiseren. Deze zijn met name in de stedelijke omgeving van toepassing. Daar is het tekort aan natuur en natuurbeleving het grootst. Er zijn echter wel behoeften van bewoners, gericht op natuur. Dit is te zien aan de initiatieven die ontstaan op het gebied van buurttuinen, stadslandbouw en gevelgroen. In dit onderzoek gaat het niet om die ontwikkelingen, maar de groene schoolpleinen zijn wel in hetzelfde rijtje te plaatsen. Omdat in de stad de vraag, maar ook de moeilijkheden het grootste zijn, wordt in het volgende hoofdstuk uiteengezet wat de argumenten kunnen zijn voor vergroening in de stedelijke omgeving. Er spelen namelijk meer belangen mee dan alleen gezondheid, sociale betrokkenheid en ontwikkeling van kinderen. Daarom wordt in het volgende hoofdstuk beschreven wat de functies zijn van natuur in de stad.

3.4 Functie van natuur in de stad

Met dit onderzoek wil ik bijdragen aan het zichtbaar maken van de potenties van groen in de stad. Als namelijk bekend is wat een investering in groen oplevert voor de stad, zal het waarschijnlijk niet meer een vergeten factor zijn bij bestuurlijke besluitvorming. Toepassingen van groen in de praktijk liggen vooral op beleidsterreinen van ruimtelijke ordening en gezondheidszorg. Juist in sterk verstedelijkt gebied is het van belang om mensen mogelijkheden te bieden om te herstellen van stress en mentale vermoeidheid, sociale contacten te leggen en beweging te stimuleren. Ook het behouden of creëren van speciale plekken die belangrijk zijn voor zingeving en uitnodigende natuurlijke speelplekken voor kinderen is belangrijk. Groen is niet alleen interessant omdat het groen is maar levert ook een bijdrage aan ook een gezond en wervend woon-, werk-, leefomgeving.

3.4.1 Demografie

De aan- of afwezigheid van groen kan een argument zijn voor bepaalde groepen of individuen om zich in een wijk of buurt te vestigen. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (in Vreke, 2006, p.11) ziet het ontwikkelen van groen als mogelijkheid om huishoudens met midden- en hoge inkomens aan de stad te binden. Als deze huishoudens verdwijnen wordt ook de lokale bedrijvigheid aangetast, de evenwichtige wijkopbouw en daarmee ook de integratie van verschillende groepen in de samenleving. De effecten van groen op het aantrekken van een bepaalde groep huishoudens spelen alleen een rol in samenhang met andere factoren, zoals een passend woningaanbod en de aanwezigheid van andere voorzieningen (Vreke, 2006, p.12).

3.4.2 Identiteit en oriëntatie

Groen in de stad, vooral datgene met een 'verleden', draagt bij aan een karakteristieke leefomgeving. Voorbeelden hiervan zijn oude lanen en singels, die een cultuurhistorische waarde hebben en daarmee bijdragen aan het karakter en de identiteit van een stad. Dit zorgt er voor dat bewoners zich binden aan hun leefomgeving, wat positieve gevolgen heeft voor hun betrokkenheid en zorg voor de omgeving. Ook nieuw aangelegde parken kunnen deze functie vervullen en het imago van een stad versterken (Van den Berg in Vreke, 2006, p.25).

3.4.3 Economie

Er zijn een aantal mogelijkheden waarop groen de economie op individueel/bedrijfsniveau, maar ook op buurt- en stadsniveau kan stimuleren: (naar Vreke, 2006, p.26).

- Toerisme/Recreatie: groen biedt kansen voor dag- en verblijfsrecreatie en voor toerisme. Dit heeft vaak positieve invloed op de regionale of lokale economie.

- Statusgroen: groen wat bijdraagt aan de uitstraling van een bedrijf. Een hotel of school in een mooi, historisch park heeft een andere uitstraling dan dezelfde instellingen op een bedrijventerrein. In het kader van dit onderzoek over groene schoolpleinen is dit een factor die mee kan spelen in de ontwikkeling van dergelijke pleinen. Het maakt het interessanter voor scholen om een goed imago uit te stralen waarbij er aandacht is voor groenontwikkeling en kinderen.

- Bedrijfsvestiging: voortkomend uit de het vorige punt, kan groen een motief zijn voor vestiging, omdat het een aangename werkomgeving creëert.

- Waardevermeerdering van woningen: uitzicht op groen en water heeft ook effect op de waarde van woningen, zie ook 1.4.1.

3.4.4 Planologie

De effecten van groen op de ruimtelijke ontwikkeling kunnen de vorm hebben van een soort bestemmingszekerheid. Wanneer groen zich al in de omgeving bevindt, zeker als het om groen met een grote omvang gaat, zal dit niet snel veranderd worden voor een andere bestemming. Dit zorgt er voor dat het in een bepaalde mate zekerheid is over de omgeving, wat (potentiële) bewoners uit hogere inkomensgroepen kan stimuleren om zich in een gebied te vestigen. Daarnaast heeft groen in planologisch opzicht een bufferfunctie, bijvoorbeeld voor een snelweg om geluidshinder tegen te gaan (Vreke, 2006, p.26).

3.4.5 Milieu

Er zijn een aantal effecten van natuur die meespelen in milieuvraagstukken in en rond de stad: (naar Vreke, 2006, p.27).

- Luchtkwaliteit: in grote steden is de luchtkwaliteit een steeds groter probleem. Langdurige blootstelling aan te hoge concentraties stikstofdioxide en fijnstof hebben ernstige gevolgen voor de gezondheid. Groen en bomen filteren de lucht. De groenstructuur in een stad kan een versterken of verzwakkend effect hebben op de filtering van deze stoffen.

- Geluidshinder: overlast door geluid is een belangrijke factor in het meten van de kwaliteit van de leefomgeving. Groen, bos en bosstroken, hebben een sterk dempend effect op lawaai.

- Waterretentie: groen draagt bij aan het 'vasthouden' van regen door infiltratie in de grond. Wanneer regenwater niet kan weglopen omdat er teveel betegeld is, ontstaat er een grote druk op riolssystemen.

De algemene theoretische onderbouwing is in de afgelopen hoofdstukken geschetst. Dit is de basis waar groene schoolpleinen op voortbouwen. De functies van natuur spelen mee in de beschrijving van groene schoolpleinen. Er zijn echter nog wel wat verschillende vormen van een groen schoolplein. Naar aanleiding van de vorige hoofdstukken zijn ook de concrete functies nog niet duidelijk. In het nu volgende hoofdstuk ga ik concreet in op het groene schoolplein. Dan is het beeld compleet en is alle benodigde theorie beschreven, om de praktijk te kunnen onderzoeken.

4. Groene schoolpleinen

In de vorige hoofdstukken is uitgediept wat de functies van natuur zijn en hoe natuur als middel voor sociale betrokkenheid ingezet kan worden. Dit hoofdstuk gaat over groene schoolpleinen. Uiteindelijk is de bedoeling dat de schoolpleinen ingezet worden om betrokkenheid te creëren. Om dat te kunnen doen moet eerst uitgelegd worden wat een groen schoolplein is. Daarom begint de eerste paragraaf met een uitleg van de verschillende soorten natuurspeelplekken, waarna de functies van een groen schoolplein voor de school én voor de buurt beschreven worden.

4.1 Typen natuurspeelplekken

In de stad zijn vier soorten natuurspeelplekken te onderscheiden (naar Bogaard et al., 2009). Deze typen verschillen met name van elkaar op de kenmerken openbare toegankelijkheid en beheer.

1. Natuurspeelzone: deel van een grotere groenvoorziening zoals speeltuin, park of bos
2. Natuurspeelplaats: openbaar, ingericht terrein
3. Natuurspeeltuin: omheint, ingericht terrein met vorm van toezicht
4. Natuurspeelterrein: informeel, openbaar natuurlijk terrein, niet specifiek ingericht

Aan deze typen natuurspeelplekken in de stad kan mijn inziens een vijfde toegevoegd worden: het groene schoolplein. Het schoolplein verenigt in principe de kenmerken van bovenstaande typen natuurspeelplekken, maar de specifieke kenmerken verschillen van school tot school. Niet alle scholen hebben een openbaar plein of er een hek omheen. Daarom wordt een algemene beschrijving geven van wat de functie is van een schoolplein en hoe natuur daarin een rol kan spelen. Er zijn vier uitgangspunten vast te stellen (naar Both, 2009). Deze punten zijn interessant om als eerste te noemen omdat ze goed laten zien welke thema's meespelen bij een groen schoolplein. Deze punten worden uitgewerkt in de volgende paragraaf over de functies.

1. *De culturele dimensie*: groene schoolpleinen zijn een relatief nieuwe ontwikkeling waardoor loskomen van oude opvattingen over schoolpleinen belangrijk is.
2. *Het gebruik van de openbare ruimte*: groene schoolpleinen kunnen multifunctioneel gebruikt worden in het kader van ruimtegebrek en speelruimtetekorten.
3. *Het landschap voor kinderen*: schoolterreinen ontworpen als landschappen voor kinderen, die ondersteunend zijn voor hun leren en fantasiespel, kunnen bijdragen aan een uitgebreider onderwijsaanbod en verbetering van de leerprestaties van kinderen.
4. *Het ecologische plan*: natuurlijke systemen ontworpen als middel tot leren op het schoolplein sluiten ook aan bij het onderwijsaanbod en kan een rol spelen in het terugbrengen van natuur in de stedelijke omgeving.

4.2 Functies van een groen schoolplein

Het gaat bij groene schoolpleinen in eerste instantie over duurzame landschapsontwikkeling voor kinderen. Een landschap is in deze context de fysieke ruimte in de open lucht, wat een beeld geeft van hoe een cultuur omgaat met de natuur. Scholen zijn plaatsen waar cultuuroverdracht plaatsvindt. Het gebouw en de buitenruimte zijn daar onderdeel van en dragen ook een boodschap uit (Both 2005a).

4.2.1 Cultuur

Op school vormen kinderen hun ideeën over de wereld en veel traditionele schoolterreinen leggen de nadruk op hiërarchisch en conformistisch gedrag met lijnen, regels en competitie. Voor groene, gevarieerde schoolpleinen zenden een andere boodschap uit. Deze zijn uitnodigend voor planten en dieren en spelen in op de gevarieerde speelbehoeften van kinderen (Both, 2009). Vaak wordt groen in stedelijke planning vergeten of opgeofferd door ruimtegebrek. Scholen kunnen hun verantwoordelijk nemen voor de kwaliteit van de leefomgeving van kinderen op school, ook wat betreft het belang van natuur voor hun ontwikkeling. Het schoolplein kan een "wild landje" worden en de functie van speel- en leeromgeving krijgen (Both, 2005a).

In Engeland is een landelijk onderzoek gedaan naar de pedagogische kwaliteit van schoolterreinen. Daaruit kwamen een aantal belangrijke opmerkingen over schoolpleinen en de functie die ze zouden moeten hebben (Both, 2003). Deze opmerkingen kunnen ook uitgangspunten zijn voor de Nederlandse situatie. Dat betekent dat het belangrijk is om bij deze punten stil te staan omdat we daarvan kunnen leren. Het gaat met name over

onderwijsdoeleinden, de omgeving, het beeld wat de school wil uitdragen en de manier van kijken naar een groen schoolplein (naar Both, 2003).

- De pedagogische en didactische mogelijkheden van schoolterreinen worden nog te weinig erkend en herkend, waaronder de bijdrage die deze kunnen leveren aan de brede ontwikkeling van kinderen en aan de doelen van het onderwijs, op meerdere vakgebieden.

- Het belang van spel voor de ontwikkeling van kinderen moet sterker uiteengezet worden; schoolterreinen moeten een rijkere en meer stimulerende omgeving voor spel worden.

- Het schoolterrein moet gezien worden als een spiegel van de waarden die belangrijk zijn voor de school en recht doen aan de gevarieerde sociale en culturele behoeften van verschillende leeftijdsgroepen.

- Het is voor zowel leerkrachten als leerlingen een uitdaging om op een nieuwe manier te kijken naar de gewone, alledaagse kenmerken van de vertrouwde schoolomgeving en daar opnieuw betekenis aan te geven.

Elke school maakt hierin eigen keuzes, afhankelijk van de betrokken mensen en de omgeving. Wat scholen wel gemeen kunnen hebben is de bijdrage die ze willen leveren aan het ontwikkelen van besef dat er afhankelijkheid bestaat van de natuur. Daarbinnen kan de school verschillende accenten leggen, als het gaat om de inrichting, het beheer en het gebruik van het schoolplein. Dit hangt af van de visie van scholen op de ontwikkeling van kinderen en onderwijs (Both, 2006).

4.2.2 Spelen op een groen schoolplein

In paragraaf 2.3.3 is beschreven dat kinderen spelenderwijs vaardigheden leren die van belang zijn voor hun ontwikkeling. Belangrijk hierbij zijn als eerste de mogelijkheden die een terrein kan bieden als 'ruw materiaal'; voorwerpen om zelf betekenis aan te geven en vorm te geven. Dit is iets anders dan gestandaardiseerde toestellen. Het maken van voorwerpen met natuurlijk materiaal doet een beroep op de verbeeldingskracht. Er wordt gezocht naar dingen die bij ideeën passen of er vloeien ideeën voort uit het object zelf (Both, 2005a). Dit kan iedere keer weer anders zijn omdat de functie niet vast staat. Een speeltoestel heeft een vaststaande functie. Kinderen kunnen daar moeilijk nog hun eigen fantasie bij gebruiken. Een grote tak kan daarentegen een speer zijn, een wandelstok, een hengel, een toverstok etc.

De aantrekkelijkheid van een terrein kan nog groter worden gemaakt door het gebruik van water of mogelijkheden voor graven en vuur maken. Ook hoogteverschillen zijn interessant, deze geven aanleiding tot van hellingen rollen, rennen, dekking zoeken of uitkijkposten maken. Evenwicht tussen beslotenheid en openheid geeft kinderen de mogelijkheid zich terug te trekken of juist zichtbaar te maken. Ook is evenwicht tussen vertrouwdheid en de spanning van een plek belangrijk. Vertrouwdheid ontstaat door het veranderen van de seizoenen, in de herhaling. Het veranderende aspect zorgt voor verrassing. De vrijheden van buitenspel zijn hierin cruciaal, dus geen volwassenen die er bovenop zitten en zich met het spel bemoeien (Both, 2005b).

4.2.3 Leren op een groen schoolplein

De algemene doelen, leergebieden, vakken en projecten op scholen zijn opgenomen in een formeel leerplan. Dit is duidelijke taal voor de school, ouders en de onderwijsinspectie. Het geeft weer hoe de school zijn onderwijs voert. Aan het formele leerplan is ook af te zien waar de school minder waarde aan hecht. Anders gezegd; de opvattingen van een school zijn ook terug te lezen uit de kwesties waar *geen* aandacht aan besteed wordt. Dit noemt Kees Both (2005c) het *verborgen leerplan*. Dit weerspiegelt de impliciete waarden en normen, dat wat als vanzelfsprekend wordt aangenomen door de school. Het derde en laatste leerplan wat Both beschrijft is het *informele leerplan*. Daarmee bedoelt hij de boodschap die uitgedragen wordt, onder meer door het *verborgen leerplan*. De vormgeving van een ruimte spreekt een eigen taal (Both, 2005c). De mogelijkheden van natuurlijke schoolterreinen zijn breder dan alleen spelen of de kennisontwikkeling van planten- en dierenname, als dit terrein didactisch goed benut wordt. Dit sluit aan bij de eerder beschreven opmerkingen uit een Engelstalig onderzoek waarin wordt aangegeven dat de potentie van schoolterreinen op onderwijsdoelen verdere ontwikkeling behoeft (Both, 2005b).

Het formele leerplan van scholen is gebaseerd op kerndoelen. Het Ministerie van Onderwijs heeft een officiële lijst opgesteld met kerndoelen waar leerlingen aan het eind van hun basisschoolperiode aan moeten voldoen. In het kerndoelenboekje staat dat leerlingen in het leergebied 'oriënteren' omgangsvormen leren kennen,

problemen oplossen en betekenis geven aan hun bestaan. Natuurlijke ontwikkeling valt hier onder; *het leren kennen van jezelf, de natuur en dieren*. Daarnaast hoort oriëntatie ook bij de bestudering van de wereld. Waar mogelijk zou het uitgangspunt zijn dat onderwijs over mensen, natuur en wereld in samenhang worden aangeboden (Greven & Letschert, 2006). Voor scholen in een stenige omgeving is het lastig om kinderen veel in aanraking te laten komen met natuur. Als er al natuureducatie plaatsvindt, blijft dit meestal beperkt tot een schooltuin, die vaak niet in de directe omgeving van de school ligt. In een wijk waar weinig groen is, kan een groen schoolplein een uitkomst zijn. De buiten(speel)ruimte kan dan ingezet worden als een educatieve ontdekkingsreis en beweging stimuleren.

4.4 Een groen schoolplein en de buurt

In zekere zin kan gezegd worden dat een schoolplein al multifunctioneel benut wordt wanneer er gespeeld én geleerd wordt. Hier zijn echter nog meer mogelijkheden. Een omgeving met spelende kinderen zorgt namelijk voor een levendige sfeer in de wijk. Er ontstaan onderlinge contacten en de sociale veiligheid is groter. In de laatste 25 jaar is het bebouwde oppervlak in Nederland verdubbeld en daardoor is er in grote steden steeds minder ruimte voor kinderen om buiten te spelen. Dit betekent dat er op creatieve manieren gebruik gemaakt moet worden van de bestaande ruimte (VROM, 2005).

4.4.1 Openbare speelplekken

Een manier om meer speelruimte te creëren is om sportvelden, schoolpleinen en natuurterreinen te veranderen in openbare speelruimte. Het openstellen van een schoolplein geeft kansen voor verschillende partijen. Niet alleen kinderen ondervinden hier voordelen van, maar ook de school, de buurt en de gemeente. Als kennis en financiën gebundeld wordt ontstaan er meer mogelijkheden voor de fysieke inrichting van een plein. Voor de school is het een manier om haar betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor de buurt te laten zien. De school is dan geen 'eiland' in de buurt, maar vervult een bredere functie. De school is dan geen 'eiland' in de buurt, maar kan een centrale ontmoetingsplek worden. Dit sluit ook aan bij actuele ontwikkelingen op het gebied van de Brede School en de naschoolse opvang (van Roon & van Helvoort, 2007). Door combinaties van onderwijs, natuurspelen, sport, recreatie, ontmoeting en openbaar groen te combineren ontstaat er voor kinderen, jongeren en volwassenen een aantrekkelijke buitenruimte, die identiteit aan de buurt kan geven (VROM, 2005).

4.4.2 Ontmoetingsplekken

Een groene buitenruimte vergroot de kansen op ontmoetingen tussen buurtbewoners. Het grootste deel van de informele contacten komt tot stand op lokale recreatiefaciliteiten, scholen, kerken en parken. Een groen schoolplein kan het gebrek aan groen oplossen en plek bieden om elkaar te ontmoeten. Dan kunnen zowel bewoners die gebruik maken van de faciliteit als degenen die dat niet doen, zich eigenaar voelen van het terrein. De kracht van de gemeenschap komt alleen tot uiting komen wanneer mensen zich thuis voelen op een plek en ze banden hebben met anderen. De omgeving moet toegankelijk zijn en zich lenen voor verdere ontdekking van mogelijkheden. Het onderzoek van Maas (2008, p.111) toonde aan dat natuurlijke elementen en open ruimtes de belangrijkste onderdelen zijn om een gemeenschap op te kunnen bouwen. Natuurlijke elementen kunnen gevoelens van emotionele verbondenheid met een buurt doen toenemen en de gemeenschappelijke identiteit bevorderen.

Om betrokkenheid van buurtbewoners te creëren is participatie noodzakelijk. Participatie zorgt er voor dat mensen eigenaar worden van de buitenruimte en zo ontstaat ook een betere afstemming van de omgeving op het gebruik er van (Maters, 2008). Belangrijk is dat stil gestaan wordt bij de fysieke kenmerken van een groen schoolplein, wanneer deze ingezet wordt als ontmoetingsplaats. De vormgeving kan sociaal gedrag juist wel of niet stimuleren. De plek zal duidelijk eigendom moeten zijn van de buurt en mogelijkheden moeten bieden voor toezicht (door verschillende partijen) en elk gebied moet specifiek zijn voor de activiteit die er wordt uitgevoerd. Plekken die zichtbaar geadopteerd zijn door de bewoners maken dat de gemeenschap als geheel toezicht houdt over de plek. Daardoor ontstaan normen en waarden, opgesteld door de buurt en voor de buurt (Coley et. a.l. 1997).

4.4.3 Betrokkenheid

De aanwezigheid van natuur kan voorspellen wat voor gebruik er van de omgeving gemaakt wordt en wat de verbinding is tussen bewoners. Het gebruik van een gemeenschappelijke, multifunctionele, buitenruimte bemiddelt in de relatie tussen de natuur en sociale banden in de buurt (Sullivan, 2004). Enerzijds kan een groen

schoolplein mensen dus uitnodigen om sociaal contact aan te gaan en anderzijds kan dit sociale contact er voor zorgen dat het plein goed verzorgd wordt.

Pijlers

Om een groen schoolplein te kunnen realiseren wordt er door de Gemeente Rotterdam een methode gehanteerd die rekening houdt met drie pijlers:

- fysiek: het plein, de locatie
- sociaal: scholieren, docenten, buurtbewoners: de doelgroepen
- facilitair: betrokken organisaties en hun medewerkers, regels, geld, procedures

De pijlers houden direct verband met elkaar. Wat er in de ene pijler gebeurt heeft ook invloed op de andere pijlers. Het is niet genoeg om alleen aandacht te besteden aan de fysieke factoren. Het betrekken van mensen bij ontwikkeling van de plannen en het rekening houden met procedures is belangrijk. Een voorbeeld hiervan zijn regels rondom veiligheid. Bij groene schoolpleinen wordt er geen gebruik gemaakt van standaard speeltoestellen, wat een andere wijze van beoordelen en controle vergt (Gemeente Rotterdam, 2011).

Het schoolteam moet achter de plannen staan en zeker wanneer het schoolplein inzet wordt voor het creëren van betrokkenheid, moeten betrokkenen in het eerste stadium van nadenken en ontwerpen geprikkeld worden. Dan voelen ze zich uiteindelijk ook medeverantwoordelijk voor het plein en ontstaat er eigenaarschap. Er zijn al procesvoorbeelden, in de vorm van brochures of handleidingen, waar informatie en inspiratie uit gehaald kan worden. Deze handleidingen richten zich echter vooral op de fysieke en facilitaire aspecten. Dit komt omdat die voorbeelden gericht zijn op het plein zelf en niet op de sociale processen er om heen.

Voor dit onderzoek is de sociale pijler het belangrijkste. Daarmee wordt bedoeld dat het plein gezien wordt als verlengstuk van de school én een verlengstuk van de buurt. Er wordt dus niet alleen uitgegaan van de wensen van de kinderen en het schoolteam, maar er moet meer aandacht besteed worden aan de betrokkenheid van de derde doelgroep: de bewoners. Een wijkaanpak kan dan een geïntegreerd onderdeel worden van het beheer en onderhoud van het plein door deze bewoners. Om dit te kunnen realiseren zal de openheid van schoolterreinen wellicht ter discussie gesteld moeten worden. Er wordt nu bijvoorbeeld op openbare pleinen al snel gesproken over de noodzaak 'hufferproof' materialen. Hufferproof is echter geen oplossing, maar symptoombestrijding. Aandacht moet uitgaan naar het stimuleren van sociale controle in plaats van naar de 'harde' omgeving die nu vaak gecreëerd wordt, waar helemaal geen eigenaarschap meer vanuit gaat.

Verbinding tussen pijlers

In brochures wordt wel gewezen op het belang de sociale pijler, maar hier vindt geen verdieping op plaats. Er wordt met name aandacht besteed aan de fysieke kenmerken en minder aan de sociale betrokkenheid. Creatief Beheer, een Rotterdams expertbureau voor wijkontwikkeling en beheer van buitenruimte, doet dat wel. Hun aanpak is gebaseerd op de verbinding tussen de mentale ruimte (individuele ontwikkelingsruimte), sociale ruimte (interactie tussen mensen) en fysieke ruimte (de 'stenen'). Het dagelijkse beheer en onderhoud is uitgangspunt. De stad bestaat uit mensen en hun sociale contacten en daarna pas uit stenen. De nadruk ligt op de verbinding tussen mensen. (Biemans, 2012).

In de ontwikkeling van groene schoolpleinen kan dit mogelijkheden bieden voor het stimuleren van sociale binding tussen buurtbewoners. De ontwikkeling van de sociale ruimte vindt dan plaats in samenhang met de fysieke en mentale ruimte. Concreter gesteld; een groen schoolplein biedt individuele ontwikkeling, met name gericht op spelende en lerende kinderen, maar ook sociale ruimte en biedt mogelijkheden voor ontmoeting en interactie voor ouders en buurtbewoners. Als laatste is de fysieke ruimte en de inrichting van het schoolplein, afgestemd op het gebruik, omdat alle doelgroepen betrokken zijn in de ontwikkelingsfase en het beheer- en onderhoud. De omgeving verandert mee met de gebruikers, omdat zij op zelfstandige wijze invloed kunnen uitoefenen en veranderingen kunnen aanbrengen.

De typen natuurspeelplekken en de functies van een groen schoolplein zijn in het afgelopen hoofdstuk beschreven. De manier waarop een schoolplein ingezet kan worden om te vergroenen en daarmee bewoners te betrekken bij het buurtleven is daarmee vorm gegeven. Hoewel de gebruikte literatuur niet alleen gebaseerd is op de Nederlandse situatie, is het toch van belang om de internationale dimensie van dit onderwerp specifiek uit te lichten. Door over de grens te kijken en vergelijkingen of voorbeelden te zoeken kunnen nieuwe perspec-

tieven en inzichten opgedaan worden. In het volgende hoofdstuk komt daarom het internationale karakter van groene schoolpleinen aan bod.

5. Internationale dimensie

In dit hoofdstuk komen internationale voorbeelden aan bod die aansluiten bij mijn onderzoek naar de relatie tussen groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid. Engeland, Duitsland, de Verenigde Staten en Canada geven allemaal voorbeelden van projecten waar ervaring is opgedaan met groene gemeenschappelijke buitenruimten.

Engeland

In Engeland is begin jaren negentig de organisatie Learning through Landscapes (LTL) opgericht. Deze organisatie helpt scholen bij de ontwikkeling van hun schoolterrein, dat moet uitdagen tot leren en spelen. De oprichting werd gesteund door het Engelse ministerie van onderwijs. LTL doet onderzoek, heeft adviseursnetwerken opgezet, verzorgt trainingen en heeft praktijkgerichte publicaties op schrift en film uitgebracht. Verder organiseert LTL een jaarlijkse nationale open dag voor schoolpleinen. Die open dag werkt stimulerend in het betrekken van de gemeenschap om de school heen. Op grond van onderzoek van LTL zijn een aantal aanbevelingen gedaan voor de aanpak van schoolterreinen. Deze aanbevelingen heb ik eerder ook beschreven in paragraaf 3.3; functies van groene schoolpleinen. Ze geven in het kader van de internationale dimensie een redelijk beeld van de ontwikkelingen in Engeland en de daar geldende uitgangspunten (naar: Both, 2003).

- De pedagogische en didactische mogelijkheden van schoolterreinen worden nog te weinig erkend en herkend, waaronder de bijdrage die deze kunnen leveren aan de brede ontwikkeling van kinderen en aan de doelen van het onderwijs, op meerdere vakgebieden.
- Het belang van spel voor de ontwikkeling van kinderen moet sterker uiteengezet worden; schoolterreinen moeten een rijkere en meer stimulerende omgeving voor spel worden.
- Het schoolterrein moet gezien worden als een spiegel van de waarden die belangrijk zijn voor de school en recht doen aan de gevarieerde sociale en culturele behoeften van verschillende leeftijdsgroepen.
- Het is voor zowel leerkrachten als leerlingen een uitdaging om op een nieuwe manier te kijken naar de gewone, alledaagse kenmerken van de vertrouwde schoolomgeving en daar opnieuw betekenis aan te geven.

De bovenstaande uitgangspunten zijn eerder in dit onderzoek weergegeven omdat ze ook leidend zijn voor de Nederlandse situatie. In Nederland is de kennis en ervaring omtrent groene schoolpleinen op grotere schaal pas sinds twee jaar in ontwikkeling. Dat betekent dat de Engelse situatie interessante leerpunten kan bieden, aangezien ze daar al bijna twintig jaar bezig zijn om schoolpleinen te vergroenen. Het eerste uitgangspunt is met name interessant, omdat scholen vaak niet stil staan bij de aanvulling die een groen plein kan zijn op onderwijs en speelgedrag. Dat het plein een spiegel is van de waarden van de school, een verlengstuk van het schoolgebouw, is een belangrijk inzicht in de ontwikkeling van een visie. Hierin komt ook naar voren dat de leerkrachten en leerlingen een nieuwe manier van kijken en gebruiken moeten aanleren.

België

Milieueducatie, duurzaamheid en ecologische leefwijze zijn in België de basisbeginselen waar veel scholen hun vergroening op baseren. Veel projecten in de provincie Antwerpen worden ondersteund vanuit het Provinciale Instituut voor Milieu Educatie (PIME), in samenwerking met het project Milieuzorg op School (MOS) en de vereniging Ecologische Leef- en Teelwijze (VELT). Honderden scholen in België zijn inmiddels betrokken bij het MOS-project. Het gaat hierbij om afspraken als minder zwerfafval, zuinig omgaan met energie en water tot complexere projecten zoals de aanleg van een schoolplein (Leufgen, Van Lier, 2007). In Nederland worden nog niet veel groene schoolpleinen aangelegd vanuit een duurzaamheidsvisie ten aanzien van het milieu, terwijl dit wel en mooie verbinding zou kunnen zijn. Dit biedt ook veel mogelijkheden voor natuur- en techniekonderwijs.

Duitsland

Ook in Duitsland is er een grote organisatie die zich bezighoudt met het vergroenen van schoolpleinen. Grün Macht Schule (GMS) werkt vanuit de overheid en heeft in twintig jaar tijd 500 scholen in Berlijn van een groen plein voorzien. Er is op de pleinen veel ruimte voor kinderen om zelf invulling te geven aan de inrichting en er wordt veel tijd gestoken in participatie van ouders. Belangrijke voorwaarden van GMS zijn ook dat kinderen mee ontwerpen, dat er geleerd wordt van voorbeeldscholen en dat de inrichting geschikt is voor het opdoen

van ervaringen. Veel terreinen worden in fasen aangelegd, waarbij het proces vaak meerdere jaren duurt (Deurloo, 2010).

Naast GMS is in Nordrhein-Westfalen de Natur- und Umweltschutz Akademie (NUA) actief en die gelieerd is aan het ministerie van Onderwijs. Vanuit deze beweging is de werkgroep 'Natuur aan de School' ontstaan, die zich bezighoudt met de omvorming van buitenterreinen, bijscholing, praktische hulp en advies. De NUA heeft de afgelopen twintig jaar een begeleidingsprogramma ontwikkeld met materiaal voor basisscholen, voortgezet onderwijs, kleuterscholen en kinderdagverblijven. Er wordt wel gezegd dat de NUA voor Nederland eind jaren '80 het voorbeeld is geweest om de eerste schoolterreinen aan te pakken (Leufgen, van Lier, 2007).

Reinhard Witt is een Duitse bioloog, initiatiefnemer en drijvende kracht achter de Duitse natuurtuinbeweging. In Beieren werkt hij aan natuurbelevingsruimten die ook pedagogisch verantwoord zijn, door informatie en advies vanuit het onderwijs en leskisten, speciaal ontwikkeld voor educatieve buitenruimtes. Inmiddels zijn er 25 projecten gerealiseerd, waarbij de hoofdthema's rust, natuur, creativiteit en spel zijn. De combinatie hiervan en de sfeer ter plaatse zorgt voor variatie in de invulling van de terreinen. Reinhard Witt werkt uitgebreid aan de beplantingsschema's, waardoor beheer en onderhoud beperkt blijft en natuurlijke afscheidingen ontstaan in plaats van hekjes. Hij werkt vanuit het principe van een projectweek, waarin in korte tijd een terrein onherkenbaar wordt veranderd. Hierbij zijn de samenwerking en participatie van leerkrachten, ouders, kinderen en vaklui van groot belang voor het slagen van het project. Deze projecten zijn interessant door de aanpak en het slim inzetten van beplanting, waarbij de vorm van het terrein versterkt wordt en er ruimte blijft voor kinderen om hun gang te gaan. Er wordt echter niet stil gestaan bij de functie die de tuin kan hebben als ontmoetingsplek voor de buurt, maar richt zich puur op ecologische en educatieve aspecten.

Er zijn wel voorbeelden te vinden in Duitsland van duurzame stadsontwikkeling, waarbij sociaalecologisch wonen centraal staat. In Freiburg is de wijk Quartier Vauban als een autoluwe wijk ontwikkeld, waar tussen de woningen voor gemeenschappen, bouwgroepen, studenten en gezinnen het groen van privégebied overloopt in openbare groene ruimtes. De kwaliteit van het groen-, ontmoetings- en speelzones is hoog. Deze wijk is als integraal concept ontwikkeld, waarbij een onafhankelijk wooninitiatief de coördinatie van bewonersparticipatie organiseerde. In vijftien jaar tijd waren de volgende voornemens behaald; autoluweheid, gebruik van groene energie, sociale menging. Door het succes zijn er plannen om nieuwe bouwprojecten op een vergelijkbare manier te ontwikkelen (Leufgen, van Lier, 2007).

Verenigde Staten en Canada

Susan Herrington, professor in (landschaps)architectuur heeft veel onderzoek gedaan naar buitenruimte bij scholen in de Verenigde Staten en Canada. In het boek 'The Sustainable Landscape' legt ze aan de hand van vijf projecten de uit die men doorlopen heeft (Both, 2009). Bij elk project zijn studenten van de naburige universiteiten betrokken. Kinderen in de VS en Canada brengen 200 dagen per jaar op school door. Dit betekent dat de ruimte om de school heen eigenlijk een soort substituut-achtertuin is. Daarom wordt de kwaliteit van die gebieden steeds belangrijker. Herrington hield zich bezig met de ontwikkeling van tuinen die de ontwikkeling van kinderen stimuleerden.

Uit haar experimenten bleek dat ontwerpers en pedagogen door het observeren van experimentele situaties hun ontwerp konden verfijnen (Both, 2009). Dat wil zeggen dat alles nog niet compleet vast moet liggen aan het begin van het proces. Als alles van tevoren vastligt is er weinig ruimte voor aanvullingen of veranderingen. Ook bleek dat in het dagelijks leven van kinderen 'kleine' veranderingen wel degelijk belangrijk zijn. Kinderen kijken en ervaren op een hele andere manier dan volwassenen. Een grasveldje wat vergeten is bij het maaien, is in de ogen van de volwassenen misschien niet interessant in vergelijking met een waterspeelheuvel, maar dat is het punt; het is bijna niet mogelijk om vanuit een volwassen oogpunt je in te leven in de wereld van kinderen. Er kan wel gelet worden op het effect dat kleine ogende veranderingen hebben op kinderen (Both, 2009).

Naast kleinschalige projecten heeft Herrington ook op groter niveau projecten uitgevoerd in San Francisco. Zes openbare scholen, in totaal zo'n 4000 leerlingen, werden in vier jaar tijd van een nieuwe buitenruimte voorzien. In de voorbereidingsfase werden principes vastgesteld die voor alle schoolterreinen moesten gelden, voornamelijk met een procesmatig karakter en afhankelijk van de lokale omstandigheden. (Naar: Both, 2009)

1. Sociale, cognitieve en emotionele behoeften van de kinderen werden verbonden met ecologische doelen, concreet verwerkt in het ontwerp van de terreinen.
2. Bij het ontwerpen van het landschap werd ingespeeld op de ecologische omstandigheden ter plaatse en het omringende landschap.
3. De waterhuishouding op het terrein werd een middel om ecologisch leven te stimuleren.
4. De sociale context van de buurt waaruit de kinderen komen was mede een leidraad voor de vormgeving van het terrein en de leer-uitdagingen van kinderen. Ouders dachten ook mee over de ontwerpen samen met de wijkbeheerders.
5. Op alle terreinen zijn ruimten voor faciliteiten voor de buurt; 'de openbare ruimte'. Gemakkelijk toegankelijk vanaf de openbare weg: bibliotheek, sportvelden, zalen voor multifunctioneel gebruik.
6. Er is een zichtbare relatie tussen de ruimtes binnen het gebouw en die buiten het gebouw.

Het eerste principe is interessant voor de Nederlandse situatie. Ontwerp en beplanting moeten verbonden worden met de behoeften van kinderen. Als de beplanting uitsluitend bestaat uit tere plantjes, blijft er weinig mogelijkheid voor de kinderen om vrij te kunnen rennen. Ecologische doelen zijn belangrijk, maar kunnen alleen behaald worden als er rekening gehouden wordt met de manier waarop het terrein gebruikt zal gaan worden. In Amerika kunnen de ecologische omstandigheden per gebied heel erg verschillen. In Nederland is dit minder het geval. Nog steeds kan het interessant zijn om toch uit te gaan van de ecologische omstandigheden ter plaatse, maar over het algemeen is er in de Randstedelijke omgeving weinig sprake van. Hier zou een schoolplein dan juist weer leidend kunnen zijn, in de zorg voor nieuwe ecologische omstandigheden.

Het vierde principe lijkt een logische stap. Ouders worden betrokken bij de ontwikkelingen op de school van hun kinderen, maar bewoners komen vaak later pas in het spel. Het betrekken van wijkbeheerders is daarom een interessant aspect. Een wijkbeheerder heeft vaak goed in beeld wat er zich afspeelt in een wijk en waar verbindingen gelegd kunnen worden. Hieruit komt principe vijf voort; het gebruikmaken van faciliteiten van de school voor de buurt. Dit is ook een middel om de buurt te betrekken bij de school en het schoolplein. In Nederland is de BredeSchool een voorbeeld van multifunctioneel gebruik van het schoolgebouw. Na schooltijd hebben kinderen de mogelijkheid om extra lessen te volgen, zoals muziek of sport. Er zijn scholen die in de avonden en in het weekend ruimtes in de school ter beschikking stellen voor cursussen en bijeenkomsten. Zo ontstaat levendigheid in en om een schoolgebouw, wat zorgt voor toezicht op het plein. Het laatste principe sluit aan bij de eerder genoemde uitgangspunten van LTL; het schoolplein is een spiegel van de waarden van de school. Het plein en het gebouw staan in relatie tot elkaar, ze kunnen elkaar versterken maar ook verzwakken. Dit is vooral van belang in het ontwerp, maar wordt nog wel eens vergeten.

De internationale betrekkingen op het onderwerp van dit onderzoek hebben al enig inzicht gegeven in bestaande projecten. Helaas was het niet mogelijk om deze te bezoeken. Wel heb ik in Nederland uitgebreid praktijkonderzoek verricht. Uit de deskundigeninterviews en eigen veldwerk ben ik tot acht scholen gekomen die relevant zijn voor de onderzoeksvraag. Scholen die in meer of mindere mate het groene schoolplein ook inzetten om sociale betrokkenheid in de buurt te vergroten. De resultaten uit deze interviews zijn te lezen in het hierop volgende hoofdstuk. Specifieke informatie over de onderzoeksopzet is te lezen in paragraaf 1.2.3 en over de bezochte scholen in de bijlagen.

6. Conclusie deel 1

Natuur en gezondheid

Natuur kan mensen helpen te herstellen van stress en vermoeidheid. Ook biedt het kansen voor persoonlijke ontwikkeling en zingeving. Een uitnodigende, groene buitenruimte motiveert mensen om meer te bewegen en meer sociale contacten aan te gaan. De ontwikkeling van kinderen verbetert wanneer er goede mogelijkheden zijn om buiten te spelen, in de natuur, met andere kinderen en volwassenen.

Natuur en sociale betrokkenheid

De sociale contacten beginnen in de lokale straat of op de route naar school of de winkel. Sociaal contact vindt vooral plaats op lokale recreatiefaciliteiten, scholen, kerken en in parken. De buitenruimte nodigt mensen uit om elkaar te leren kennen en die sociale banden werken andersom ook om de buitenruimte goed te onderhouden. De fysieke kenmerken van een buurt kunnen sociaal gedrag stimuleren of juist ontmoedigen. Om een gemeenschap op te kunnen bouwen zijn natuurlijke elementen en open ruimtes de belangrijkste onderdelen. Die zorgen er voor dat gevoelens van verbondenheid met de wijk en gemeenschappelijke identiteit toenemen. Wanneer meer mensen gebruik maken van een gebied, is er meer toezicht en verbetert de veiligheid. Het doel is het in positieve zin beïnvloeden van de sociale omgeving van mensen, waaraan ze zelf een actieve bijdrage leveren. De burger moet participeren als 'partner' van de overheid. Dit zijn actieve, in het algemeen belang geïnteresseerde en mondige burgers, die medeproducent zijn van maatschappelijke initiatieven en sociale activiteiten. Kenmerkend is dat het gaat om de gezamenlijke belangen van beide partijen; deze vorm van participatie biedt gelijkwaardigheid.

Natuur en de ontwikkeling van kinderen

Kinderen leren de natuur kennen onder toezicht, waarbij het beschermende gedrag van ouders een verklaring kan zijn voor de mate van gebruik van groenvoorzieningen of kinderen die weinig affiniteit hebben met natuur. Goed onderhouden groene speelplekken zorgen er wel voor dat ouders zich vaker bereid tonen toezicht te houden. Kinderen in de basisschoolleeftijd blijken een natuurlijke omgeving veel aantrekkelijker te vinden dan een bebouwde omgeving en helpt hen bij het herstellen van stress en aandachtsproblemen. De inrichting van natuurlijke omgevingen nodigen en dagen meer uit tot bewegen en spelen dan niet-natuurlijke omgevingen. Wanneer kinderen te weinig buiten spelen, krijgen ze minder beweging en gebrek aan beweging is een belangrijke oorzaak van overgewicht. Ook zijn natuurervaringen op jonge leeftijd belangrijk om verantwoordelijkheid voor de natuur op latere leeftijd te creëren.

Natuur en de stad

De aan- of afwezigheid van groen kan een argument zijn voor groepen of individuen om zich in een bepaalde wijk of buurt te vestigen. Dit speelt echter alleen een rol in samenhang met andere factoren, zoals een passend woningaanbod en de aanwezigheid van andere voorzieningen. Het imago van een stad kan versterkt worden door meer karakteristiek groen of natuur met een cultuurhistorische waarde. Dit geeft ook bestemmingszekerheid. Groen van waarde zorgt er voor dat er niet snel grote fysieke aanpassingen gedaan hoeven worden. Dit draagt bij aan de identiteit van de stad en heeft positieve effecten op geluidshinder en luchtverontreiniging.

Groene schoolpleinen

Groene schoolpleinen gaan over duurzame landschapsontwikkeling voor kinderen. Het gebouw waar een school in is gevestigd en de buitenruimte dragen een boodschap uit. Het schoolterrein moet gezien worden als een spiegel van de waarden die belangrijk zijn voor de school en moet recht doen aan de gevarieerde sociale en culturele behoeften van verschillende leeftijdsgroepen. Schoolterreinen moeten een rijkere en meer stimulerende omgeving voor spel worden. Er moet op een andere manier gekeken worden naar de gewone, alledaagse kenmerken van de vertrouwde schoolomgeving om daar opnieuw betekenis aan te geven. Wanneer de school, de buurt en de gemeente samenwerken, vindt er bundeling van kennis en financiën plaats. Een samenwerking die tot meer mogelijkheden leidt voor de fysieke inrichting van een schoolplein. Door combinaties van onderwijs, natuurspelen, sport, recreatie, ontmoeting en openbaar groen goed vorm te geven ontstaat er voor kinderen, jongeren en volwassenen een aantrekkelijke buitenruimte, die identiteit aan de buurt kan geven.

Om betrokkenheid van buurtbewoners te creëren is participatie vanaf het eerste stadium van nadenken en ontwerpen belangrijk. Participatie zorgt voor eigenaarschap van de buitenruimte waardoor betere afstemming van de omgeving op het gebruik ontstaat. Plekken die zichtbaar geadopteerd zijn door de bewoners maken dat de gemeenschap als geheel toezicht houdt over de plek en dat daardoor hechtere normen en waarden ont-

staan. Een groen schoolplein biedt individuele ontwikkeling, met name gericht op spelende en lerende kinderen en mogelijkheden voor ontmoeting en interactie tussen buurtbewoners. De inrichting van het schoolplein is afgestemd op het gebruik omdat alle doelgroepen zijn betrokken in de ontwikkelingsfase en het beheer- en onderhoud. De omgeving verandert mee met de gebruikers, omdat deze direct invloed kunnen uitoefenen en veranderingen kunnen aanbrengen.

DEEL 2:

PRAKTIJK

7. Resultaten

Na de theorie over de groene schoolpleinontwikkeling, komt in het tweede deel van dit onderzoek de praktijk-situatie aan bod. In dit hoofdstuk staan de resultaten beschreven van de deskundigeninterviews en de inter-views met contactpersonen van de bezochte scholen. De opbouw van dit hoofdstuk komt overeen met de opbouw van de conclusie en de aanbevelingen. Dit om er voor te zorgen dat het een overzichtelijk geheel is. De punten zijn uit de interviews naar voren gekomen als aspecten die meespelen in het falen of slagen van een initiatief.

Twee thema's die in ieder geval belangrijk zijn als er gesproken wordt over groene schoolpleinen, zijn de relatief jonge ontwikkeling en het begrip duurzaamheid. Omdat groene schoolpleinen een explosieve groei door maakt is het belangrijk om vast te stellen wat een groen schoolplein precies is. Elke school pakt het thema anders op. Een algemene beschrijving kan dan handig zijn, maar dit wil vervolgens niet zeggen dat het toepasbaar is op elke situatie. Dit geldt ook voor het begrip duurzaamheid. Het is lastig onderscheid te maken in de definiëring. Wanneer we gebruik maken van de Engelse vertaling wordt het duidelijker: durability staat voor duurzaamheid van een product op de lange termijn. Dit gaat over het groene schoolplein en in hoeverre dat op de lange termijn aan de wensen blijft voldoen. Sustainability staat voor duurzaamheid ten aanzien van het milieu. Deze kunnen beiden een rol spelen in het vergroenen van een schoolplein maar durability is met name waar het om gaat. Dit kwam naar voren uit het interview met Carien Janssen-van Raay van Fonds 1818. Dit maakt echter nog niet duidelijk wat er voor zorgt dat die duurzaamheid ontstaat.

7.1 Visie

In mijn zoektocht naar relevante voorbeelden kwam ik tot het inzicht dat er vooral veel vrije scholen zijn, die zich actief bezig houden met de inrichting van het schoolplein. Een groen schoolplein sluit aan op de visie van de vrije school. Het is dus niet vreemd dat deze scholen pioniers zijn op dit gebied. In hun onderwijs is het ervaringsleren en het leren met natuurlijke materialen al vanzelfsprekend, in tegenstelling tot veel reguliere scholen (M. Deurloo, interview, 16 april 2012). Enerzijds zijn het daarom geen goede voorbeelden, omdat niet alle scholen op die manier werken. Anderzijds zijn het juist wel goede voorbeelden omdat het laat zien hoe belangrijk het is om vanuit een bepaalde visie een groen schoolplein te ontwikkelen. Dat hoeft niet de vrije school visie te zijn, maar het is wel van belang dat een school vooraf goed inzicht heeft in de eigen beweegredenen.

Het gesprek met Willy Leufgen, oprichter van netwerk Springzaad, heeft meer inzicht gegeven in de algemene waarden bij de ontwikkeling van een groen schoolplein. Procesmatig werken, tijd nemen om te luisteren en tijd geven om te groeien zijn de belangrijkste uitgangspunten. Een school, adviesorganisatie of kennisgroep moet altijd eerst zichzelf kennen en weten wat haar sterke en zwakke punten zijn. Een school moet daarnaast zelf initiatief tonen en meegroeien in het proces. Wanneer er bijvoorbeeld vanuit de gemeente aangeboden wordt om te investeren in het schoolplein, zoals in Rotterdam gebeurde, is te constateren dat scholen minder eigen initiatief tonen en dat er uiteindelijk minder draagvlak is voor het initiatief onder de betrokkenen. Dit bleek uit het interview met Roderik Koenis, projectleider groene schoolpleinen van de Gemeente Rotterdam. Een school die het aangeboden krijgt en er weinig voor hoeft te doen, heeft misschien ook wel meer eisen en verwachtingen dan een school die er uitgebreid over nagedacht heeft en verschillende opties heeft overwogen.

7.2 Beginsituatie

Elke situatie is anders. Er moet uitgegaan worden van de beginsituatie en de netwerken die al aanwezig zijn. De verbindingen tussen mensen in de wijk zijn de basis voor het verdere verloop van een proces. Wijkmanagers kunnen zorgen voor nieuwe samenwerkingen en als katalysator werken voor groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid. Marian Kathmann van de Gemeente Leiden gaf in het interview weer dat dit het geval was bij sommige scholen in haar gebied. Het is belangrijk om te inventariseren wat er al in de wijk aanwezig is. Verschillende disciplines in de wijk kunnen een uitkomst bieden bij de realisatie van het groene schoolplein. De werkgroep van vrije school Mareland neemt bijvoorbeeld vaak deel aan een inloopochtend in de buurtthuiskamer. Daar werd ontdekt dat er een groep vogelliefhebbers in de wijk was die zich in wilden zetten om een bijdrage te leveren aan hun groene plein. Een andere werkwijze is die van stichting Gezonde Gronden. Daar wordt bij de aanleg van het schoolplein van De Schakel in Den Haag, een cursus balkontuinieren aangeboden aan de ouders van leerlingen. De kinderen komen dan zowel op school als thuis in aanraking met tuinieren en zorg voor planten. Het is een middel om de ouders, dus tevens buurtbewoners, actief bij de vergroening te betrekken.

Sociaal groenbureau Buitenruimte voor Contact zet waar mogelijk 'sociaal hoveniers' in. Bij Creatief Beheer heten ze 'tuinmannen in de wijk' (Biemans, 2012). Dit zijn mensen die zowel over sociale competenties als natuurvaardigheden beschikken. Deze mensen zijn in staat om in complexe situaties bruggen te bouwen en verbindingen te leggen tussen alle partijen en daarbij ook kennis van natuur hebben. Een sociaal hovenier moet problemen of situaties die spelen rondom een project kunnen vertalen naar de potenties van de tuin. Onderhoud kan ook gedaan worden door gewone hoveniers, maar nu gebeurt het nog vaak dat een hovenier pas in een later stadium betrokken wordt en niet mee heeft gedacht tijdens de ontwikkelfase. Hierdoor leeft het plein en de visie minder bij de hovenier en kunnen er misverstanden ontstaan. (H. Pijls, interview, 27 maart 2012)

7.3 Betrokkenen

Uit de interviews die ik heb afgenomen bleek dat bij de ontwikkeling van een groen schoolplein verschillende betrokkenen zijn (W. Leufgen, interview, 2 april 2012).

- Initiatiefnemers: zij zorgen er voor dat er een idee ontstaat en mensen geïnspireerd en geactiveerd raken om aan de slag te gaan. Als dit door ouders of leerkrachten gebeurt, leeft het vaak meer dan dat het vanuit het bestuur 'opgelegd' wordt. Elke school heeft een projectleider nodig. Er zijn sterke persoonlijkheden nodig, die niet over zich heen laten lopen, maar die wel ruimte laten voor ontwikkeling en open staan om kennis over te brengen in plaats van vast te houden. Bij de Marelandschool is een sterke werkgroep actief die veel voor elkaar krijgt. Vanuit de school neemt niemand deel aan de werkgroep. Dat kan betekenen dat de school een puur faciliterende rol vervult en dat het groene schoolplein meer bij de werkgroep leeft dan binnen de school. Dit is niet het geval bij de Marelandschool, maar kan wel een valkuil zijn.
- Procesbegeleider: dit kan de initiatiefnemer zijn, maar als er geen voortrekkers zijn of als er nog verdeeldheid heerst binnen de school of tussen betrokken partijen, kan een procesbegeleider een uitkomst bieden. Dit is een onafhankelijk persoon die overzicht op de situatie heeft.
- Adviesorganisatie: moet alle benodigde kennis in huis hebben om de opdracht volledig uit te kunnen werken. Dan zijn de lijnen kort en kan direct vanuit verschillende beroepen gekeken worden naar een schoolplein.
- Ontwerper: moet de vraag en wensen kunnen vertalen in een goed ontwerp en openstaan voor veranderingen door gebruik. Het ontwerp moet niet af, maar aan ontwikkeling onderhevig zijn. Ook moet er in het ontwerp aandacht besteedt worden aan de ecologische basis; de keuze voor beplanting moet aansluiten op de wensen van de betrokkenen en de omgeving.
- Gebruikers: moeten zich eigenaar voelen van het plein en verantwoordelijkheidsgevoel krijgen ten aanzien van het plein. Het plein wordt gevormd door de gebruikers.
- Ambassadeur: de contactpersoon naar buiten toe, bijvoorbeeld richting de media, het gezicht van het plein.
- Planologen (hoger niveau): op grotere schaal kan een schoolplein een rol spelen in stadsplanologie waar in sommige gevallen rekening mee gehouden moet worden. Dit is met name bij nieuwbouw het geval.

7.4 Benaderingswijzen

Elke school gaat anders om met een groen schoolplein. Bij de ene school worden de planten afgeschermd terwijl de andere school een platgelopen stuk niet zo erg lijkt te vinden. Openbare toegankelijkheid hoeft ook geen voorwaarde te zijn voor betrokkenheid. Soms kan zelfs de verantwoordelijkheid van het sleutelbeheer bij bewoners voor betrokkenheid zorgen, zoals bij basisschool De Bonte Vlinder. De aanwezigheid van een hek hoeft niet te betekenen dat er geen kansen zijn voor een schoolplein (M. Keijzer, persoonlijke communicatie, 28 maart 2012). Echter, scholen zijn vaak bang voor openbaarheid, met name in het kader van vandalisme maar ook in relatie tot 'ontsnappende' kinderen. Angst om de buitenwereld binnen te laten en de binnenwereld buiten te laten zien (W. Leufgen, interview, 2 april 2012). Het lijkt er op dat door de uitstraling van zorg en aandacht die nu van het schoolplein uitgaat, vandalisme juist wordt tegen gegaan. Dit bleek onder andere bij de vrije school Valentijn en de vrije school Vuurvogel (M. Deurloo, interview, 16 april 2012; L. Koenen, interview, 24 april 2012).

Het gebruik van een plein door jongeren lijkt buiten de gewenste sociale netwerken te vallen. Jongeren worden door alle deelnemers aangewezen als de oorzaak van vandalisme. Dit houdt negatief verband met de sociale veiligheid. Natuur in de directe omgeving kan de veiligheid vergroten, tenzij de kwaliteit van dit groen niet voldoende is. De vraag kan echter ook zijn of de aandacht die besteedt wordt aan het negatieve gedrag wel de

juiste manier is om de situatie te beoordelen. In plaats daarvan kan er gekeken worden naar de ontmoetingsfunctie die een plek eigenlijk al heeft. Er moet duidelijkheid zijn over wat er al aan potentie in de wijk aanwezig is en hoe de buitenruimte gebruikt wordt. Daar ligt ook een benaderingswijze in; wie zijn de actoren en wie willen de initiatiefnemers dat de actoren zijn?

Door de keuze voor een nieuw plein ontstonden er bij basisschool Woutertje Pieterse ook nieuwe mogelijkheden voor de school om zich te profileren. Dat heeft er voor gezorgd dat ouders bewuster kiezen voor de school en klachten met betrekking tot vuile kleren en ongelukjes verminderden. Op dit moment schrijft de school een vierjarig beleidsplan waarin het schoolplein een centrale plek heeft, vooral gericht op het natuur-, techniek- en wetenschapsonderwijs. Het plein is een verlengstuk van de school geworden. Omdat het schoolplein ook voor andere doeleinden dan spelen wordt gebruikt zijn er meer mogelijkheden voor fondsenwerving (P. Bosman, interview, 19 april 2012).

7.5 Aanpak

Een veelbesproken onderwerp in de interviews was het verschil in aanpak: projectmatig dan wel procesmatig werken? De manier van aanpak zegt iets over de visie van de school, maar kan ook een rol spelen in het creëren van betrokkenheid in de school en buurt. Omdat hier nog niet eerder op ingegaan is volgt eerst een korte beschrijving van het verschil tussen een project- en procesaanpak.

Bij een projectmatige aanpak wordt het schoolplein benaderd vanuit een probleemdefinitie. Het probleem, het stenige plein, wordt afgebakend waarna een definitie ontstaat die leidend is voor het project. Het probleem stuurt als het ware de oplossing. Dat wil zeggen dat een stenig schoolplein veranderd moet worden in een groen schoolplein. De doelstelling geeft richting en koers en is gerelateerd aan het probleem. De doelstelling is inhoudelijk geformuleerd en er is een projectmanager die de leiding heeft. Er wordt uit gegaan van een objectieve benadering, waarbij de informatiebron bestaat uit een analyse van de situatie. De goede informatie leidt hierbij tot een goed besluit. (college R. Drenth, minor CMV, oktober 2011)

In een procesmatige aanpak staat het probleem niet op zichzelf, maar is er sprake van een probleemperceptie. Dit is een brede formulering van de situatie. Daarbij wordt rekening gehouden met de 'probleemeigenaren' en hun betrekkningsniveau tot het probleem. Er is geen specifieke doelstelling, omdat dit de leerprocessen blokkeert. De doelen ontstaan tijdens het proces. De doelstelling is gerelateerd aan de betrokkenen en het achterliggende belang. Bij een procesaanpak wordt er uitgegaan van een horizontale structuur met verschillende rollen. Het is geen objectieve kennis maar onderhandelende kennis, voortkomend uit het netwerk van relaties rondom een schoolplein. Hierbij staat niet goede informatie centraal, maar een goed proces. Dat leidt dan tot aandachtigheid en goede besluiten. (college R. Drenth, minor CMV, oktober 2011)

In het onderzoek van de praktijkvoorbeelden kwam naar voren dat beide aanpakken gebruikt worden en beiden voor- en nadelen hebben. Bij basisschool De Bonte Vlinder in Den Haag is expliciet gekozen voor een projectaanpak, waarbij de aanleg gedaan werd door een hoveniersbedrijf binnen een bepaalde periode. Hierbij stond al vanaf het begin centraal dat het afgescheiden moest worden, dus spelen met groen als decor. Hier wordt nog wel onderhoud gepleegd, maar dit staat niet in het teken van het aanbrengen van veranderingen. Dit was ook het geval bij De Akker in Rotterdam en De Vuurvogel in Zoetermeer. Bij Woutertje Pieterse is er zowel projectmatig als procesmatig gewerkt. Toen de grote lijnen uitgevoerd waren is er een overeenkomst gesloten met een hovenier die, in een jaar tijd, samen met de leerlingen veranderingen heeft aangebracht. Dit gebeurde op basis van de ervaring met het speelgedrag en het gebruik van het plein. Bij Bikube in Hoofddorp was er al sprake van verschillende groene gebieden rond de school. Sommige stukken daarvan zijn op een projectmatige manier tot stand gekomen. Andere gedeelten zijn nog volop in ontwikkeling en veranderen letterlijk per seizoen. De groei is afhankelijk van de betrokkenen en de verschillende rollen die zij hebben. Een school die bewust kiest voor een procesmatige aanpak is vrije school Mareland. De grote lijnen zijn tot in detail uitgedacht, maar opgedeeld in blokken, zodat elk blok op zichzelf een proces vormt en waar ervaring opgedaan wordt voor het volgende blok. Uiteindelijk zal er een plein ontstaan, maar het doel is het proces waarbij kinderen, ouders, leerkrachten en buurtbewoners een centrale rol hebben. (T. Duijndam, interview, 2 mei 2012)

7.6 Advies & ontwerp

De belangen voor de verschillende partijen moeten duidelijk zijn. Wat maakt het voordeliger om de verbinding tussen de school, buurt en gemeente te leggen? Een adviesorganisatie kan hierin ondersteunend zijn en contacten tussen de verschillende partijen op gang brengen. Om inzicht te krijgen moet een adviseur zich onder-

dompelen in de situatie. Uit het interview met Mariska Thieme, van BureauRIS bleek dat scholen vaak helemaal geen inzicht hebben in het traject, wat er op neer komt dat ze bij de hand genomen moeten worden. Er moet dan veel begeleiding aan te pas komen om goede resultaten te krijgen. Vaak kunnen de scholen de ontwerptekeningen bijvoorbeeld niet goed lezen. Dan weten ze niet wat er precies gebeuren moet en kunnen er verkeerde verwachtingen ontstaan. De ontwerper moet dan vaker uitleggen wat de redenen zijn van bepaalde beslissingen en waarom de aanleg op een bepaalde manier gebeurt. Er moet eigenlijk gebruik gemaakt worden van een sociaal ontwerper.

Net als bij de sociale hovenier is de sociale ontwerper in staat om alle belangen en verlangens met elkaar te verbinden en te vertalen naar een goed ontwerp. Een ontwerper moet in het begin van het proces al betrokken zijn en kan zich richten op het inspireren van leerkrachten, ouders, leerlingen en de wijk. Er kunnen mogelijkheden aangedragen worden waar de school misschien zelf niet aan heeft gedacht, zoals het betrekken van de buurt. Het gaat met name om een verandering in de manier van denken, waarbij creatie en improvisatie centraal staan. Het ontwikkelen van een groen schoolplein vergt een lange adem, veel tijd en energie. Plannen kunnen door allerlei omstandigheden om verandering en bijstelling vragen.

Belangrijke factoren in het ontwerp zijn de leeftijd van het schoolgebouw, de bouwstijl en de aanpassingen die daardoor gedaan kunnen worden. Daarnaast is de schoolcultuur en het budget allesbepalend is voor de mogelijkheden en de uitvoering. Kiezen uit een catalogus of het aanbrengen van losse elementen zal over het algemeen geen goed resultaat opleveren. In beide gevallen wordt er niet vanuit de beginsituatie gedacht of een complete visie ontwikkeld, waardoor het uiteindelijke resultaat tegen kan vallen. (M. Keijzer, interview, 28 maart 2012)

Hoewel een compleet ontwerpplan dus belangrijk is, kan in het geval van weinig financiering soms ook gestart worden door kleine veranderingen aanbrengen op het plein, vooruitlopend op de grote. Zelfs met weinig budget kon er op de Valentijnschool veel gerealiseerd worden. Tegels weghalen kost niets en vaak hebben mensen nog wel planten of struiken die ze beschikbaar willen stellen. Bij de gemeente zijn veelal ook restpartijen stenen of boomstammen te krijgen. Hier moet wel moeite voor gedaan worden, maar het is een manier om op creatieve en goedkope wijze toch te kunnen beginnen. (M. Deurloo, interview, 16 april 2012). Ook kunnen er kosten bespaard worden door de regenwaterverwerking te gebruiken in het ontwerp van het schoolplein. Dan hoeft de school geen waterzuiveringskosten meer te betalen en neemt tevens de druk af op het riool. (A. Helings, interview, 7 maart 2012).

Uit mijn onderzoek bleek dat scholen soms wel tegen zichzelf in bescherming genomen moeten worden. Een ontwerper heeft meer inzicht in het grotere geheel, zoals bijvoorbeeld de relatie tussen de buitenruimte en het schoolgebouw. (M. Thieme, interview, 4 april 2012). De rol van adviserende partij houdt niet direct op nadat het nieuwe plein is afgerond. Dan begint het eigenlijk pas. In de veranderingen die plaats vinden door gebruik, of problemen waar over gestruikeld wordt is advies waarschijnlijk nog gewenst. Een vorm van evaluatie en mogelijkheden voor innovatie dragen bij aan een prettig gebruik. Het ontwerp zou hier ook ruimte voor moeten laten. Wanneer de eerdere fases goed doorlopen zijn zou de creativiteit in het gebruik en in het oplossen van problemen ontstaan moeten zijn; dit geeft de school onafhankelijkheid. Ze kunnen dan zelf nadenken over aanpassingen en problemen oplossen.

Eigenlijk moet er niet van beheer en onderhoud gesproken worden maar van zorg. Zorg voor de omgeving. Er zullen altijd dingen mis gaan, fouten gemaakt worden, conflicten ontstaan, maar juist dat maakt dat er iets gebeurt. Doordat er buiten de gebaande paden gedacht wordt, ontstaan nieuwe perspectieven met betrekking tot de vorm en inhoud. Een proces moet mogelijkheden bieden om fouten te maken en misstappen te begaan. Onzekerheden blijven altijd aanwezig. Idealisme, enthousiasme en de wil om iets te maken zorgen daarbij voor succes. (W. Leufgen, interview, 2 april 2012)

7.7 Financiering

Er zijn veel manieren om een groen schoolplein te financieren. Sommige scholen hebben een, vaak klein, budget, speciaal voor het plein. Dit kan aangevuld worden met bijvoorbeeld kleinschalige evenementen en activiteiten zoals een sponsorloop of markt. Fonds 1818 heeft speciaal voor groene schoolpleinen een subsidiepot, bedoeld voor de regio Den Haag. Daar kan een school zich opgeven, met een projectplan, om een startsubsidie te krijgen en eventueel nog een vervolgsubsidie. Er wordt vanuit gegaan dat er minimaal 30.000 euro nodig is

om een schoolplein te vergroenen. Vanuit het fonds zijn er wel richtlijnen, zoals dat een schoolplein (semi)openbaar toegankelijk moet zijn. Er moeten meer kinderen of ouders/bewoners gebruik van kunnen maken.

Wanneer een school zich niet primair richt op vergroenen, maar zich ook bezig houdt met de buurtfunctie of bomenaanplant, dan kunnen er veel meer fondsen en regionale banken aangeschreven worden. Het is slim om als school na te denken over financieringsopties die misschien niet zo voor de hand liggen. Eerder stond al beschreven dat er vaak restpartijen bouwmaterialen te krijgen zijn bij de gemeentelijke dienst bijvoorbeeld. Het kan ook zijn dat omliggende bedrijven of organisaties gedeelten van een schoolplein willen sponsoren, in de vorm van geld of in natura.

Scholen zien vaak niet dat een groen schoolplein een meerjarenplan is en dat er ook budget gereserveerd moet worden voor terugkomst, onderhoud en evaluatiemomenten. Bij de Woutertje Pieterseschool betalen de ouders een bijdrage aan de school, waarvan een gedeelte bedoeld is voor het plein. Daarnaast betaalt de school ook nog een bijdrage aan een klein schoolfonds, waaruit een beheerplan is opgesteld. Dit kleine fonds is bedoeld om de lopende onderhoudskosten te dekken. Het is noodzakelijk om blijvend inkomsten te genereren; een blijvende inspanning. Een groen schoolplein is een oneindig traject en dat moet duidelijk zijn. (P. Bosman, interview, 19 april 2012).

8. Conclusie deel 2

In deze tussenconclusie beschrijf ik hoe de resultaten concrete inzichten hebben gegeven over het realiseren van groene schoolpleinen. In het hieropvolgende hoofdstuk worden de tussenconclusies met elkaar verbonden tot een eindconclusie. Daar komen de aanbevelingen uit voort.

Visie

Het is belangrijk dat de initiatiefnemers weten wat een groen schoolplein precies is. Een definitie geeft weer wat voor visie er door de initiatiefnemers gehanteerd wordt met betrekking tot het groene schoolplein. Een school moet vanaf het begin inzicht hebben in de eigen beweegredenen. Deze hangen samen met de wensen en behoeften. Wil de school bijvoorbeeld liever het schoolplein gebruiken om natuureducatie te geven of misschien toch om de wijk groener te maken. Inzicht kan verkregen worden door op excursie te gaan naar andere scholen met een groen schoolplein, een bezoek aan een natuurspeelplek te brengen en het lezen van de theorie. Er zijn bijvoorbeeld veel brochures waarin uitgelegd wordt hoe een groen schoolplein gerealiseerd kan worden en wat daar de voordelen van zijn. Ook kunnen er workshops gevolgd worden, uiteenlopend van het enthousiasmeren van leerkrachten tot het bouwen met kinderen. De school moet vooral zelf initiatief nemen. Een school die geen of weinig initiatief toont, heeft minder betrokken mensen.

Beginsituatie

De sociale netwerken die al aanwezig zijn rondom een groen schoolplein zijn leidend in het proces. Het is van belang te inventariseren wat er aan kennis en kunde in de wijk aanwezig is. Dit vormt de basis. Wijkmanagers of maatschappelijk werkers weten vaak veel over de wijk. Zij kunnen vanaf het begin betrokken worden om een groter draagvlak te creëren. Om de beginsituatie in kaart te brengen kan er een sociale kaart gemaakt worden. Daarop is te zien wat voor instellingen, organisaties, initiatieven en betrokken mensen in de wijk aanwezig zijn.

Betrokkenen

Er zijn sterke persoonlijkheden en initiatiefnemers nodig, die zich niet makkelijk uit het veld laten slaan, maar wel ruimte laten voor ontwikkeling. Om deze mensen te vinden en te betrekken moet er veel persoonlijk contact plaatsvinden. Formele ouderavonden, folders en oproepen in wijkkranten bleken in dit onderzoek geen reacties op te leveren. Mensen moeten nieuwsgierig gemaakt worden en de mogelijkheid hebben om mee te helpen. De verbinding tussen mensen, maar ook tussen de organisaties en instellingen in de buurt kan tot stand gebracht worden door de initiatiefnemers. Deze verbinding is heel belangrijk in het creëren van betrokkenheid. Het plein wordt gevormd door de gebruikers. Die moeten zich eigenaar voelen en verantwoordelijkheidsgevoel krijgen ten opzichte van het plein.

Benaderingswijzen

Openbare toegankelijkheid hoeft geen voorwaarde te zijn voor betrokkenheid. Wanneer een school er voor kiest om het plein af te sluiten, kan er nog steeds betrokkenheid gecreëerd worden. Er kunnen bijvoorbeeld afspraken gemaakt worden met bewoners over het openen en sluiten in de avond- en weekenduren. Dan krijgen de bewoners toch verantwoordelijkheidsgevoel. Het lijkt er wel op dat een open uitstraling van zorg en aandacht, die van een groen schoolplein uitgaat juist vandalisme tegengaat. Door de keuze voor een nieuw plein ontstaan ook nieuwe mogelijkheden voor scholen om zich te profileren. Het onderwijsaanbod van de school kan hier op aangepast worden. Er kan samen met de leerkrachten bijvoorbeeld lesstof ontwikkeld worden voor het schoolplein. Dit trekt mensen aan die zich verbonden voelen met de cultuur die de school uitdraagt.

Aanpak

Een procesmatige aanpak is het meest effectief in de ontwikkeling van een groen schoolplein, omdat er rekening wordt gehouden met de probleemeigenaren en hun betrekkningsniveau tot het probleem. De doelstelling is gerelateerd aan de betrokkenen en hun belangen. Kennis komt voort uit het netwerk van relaties om het schoolplein heen. De objectieve informatie is ondergeschikt aan een goed proces.

Advies & ontwerp

Om werkelijk inzicht te krijgen in een situatie moet een adviseur zich onderdompelen in de situatie. Hierbij gaat het weer om alle belangen en verlangens met elkaar te verbinden en te vertalen naar een goed ontwerp. Een ontwerper heeft meer inzicht in het grotere geheel, zoals bijvoorbeeld de relatie tussen de buitenruimte en het schoolgebouw. Daarnaast is de schoolcultuur en het budget allesbepalend voor de mogelijkheden en de uit-

voering. De rol van adviserende partij houdt niet direct op nadat het nieuwe plein is 'afgerond'. Dan begint het eigenlijk pas. Een vorm van evaluatie en mogelijkheden voor innovatie dragen bij aan een prettig gebruik. Het ontwerp zou hier ruimte voor moeten laten. De school moet zelf nadenken over aanpassingen en op een creatieve manier problemen oplossen. In het beginstadium is de adviseur of ontwerper nog ondersteunend, maar die moet zichzelf uiteindelijk overbodig maken.

Financiering

Wanneer een school zich niet primair richt op vergroenen, maar zich ook bezig houdt met de buurtfunctie of bomenaanplant, dan kunnen er meer fondsen of geldverstrekkers benaderd worden. Het is slim om als school na te denken over financieringsopties die misschien niet zo voor de hand liggen. Het is noodzakelijk om blijvend inkomsten te genereren. Dit kan bijvoorbeeld door het oprichten van een klein schoolfonds, waar ouderbijdragen en terugkerende subsidies in gestort worden. Ook kunnen er activiteiten georganiseerd worden zoals sponsorlopen, markten, etc.

9. Eindconclusie

In dit hoofdstuk worden de resultaten verbonden met de literatuur. Naar aanleiding van de interviews kwam ik tot de conclusie dat er zeven punten belangrijk zijn bij het inzetten van een groen schoolplein om sociale betrokkenheid te creëren. Dit zijn aspecten die meespelen in het falen of slagen van initiatieven die betrekking hebben op vergroening van de wijk in samenwerking met bewoners.

9.1 Visie

Bij groene schoolpleinen gaat het over duurzame landschapsontwikkeling voor kinderen. Een landschap is in deze context de fysieke ruimte in de open lucht, wat een uitdrukking is van hoe een school met de omgeving omgaat. Om een buurtgemeenschap op te kunnen bouwen zijn natuurlijke elementen en open ruimtes belangrijk. Een school moet vooraf inzicht hebben in de eigen beweegredenen om het schoolplein aan te pakken. Ze moet weten wat de boodschap is die ze wil uitdragen met het schoolplein. Er ontstaat meer draagvlak als er goed nagedacht is over de aanvulling die het schoolplein kan zijn voor het onderwijs en de buurt. De buitenruimte kan mensen uitnodigen om elkaar te leren kennen. Uitnodigen alleen is echter niet genoeg. Concrete activiteiten zorgen er voor dat mensen in contact komen met elkaar. De sociale banden die dan ontstaan werken ook weer om de buitenruimte goed te onderhouden. Dan voelen mensen zich verbonden met een plek.

9.2 Beginsituatie

De beginsituatie is het vertrekpunt voor het proces. Als er helderheid is over de beweegredenen, kan de actuele situatie onderzocht worden. Er moet een andere kijk komen op de alledaagse kenmerken van de vertrouwde schoolomgeving. Hierbij gaat het om de wijze waarop het plein gebruikt wordt en de inrichting op dat moment. Dan moet uitgevonden worden wat voor sociale netwerken zich al in de school en in de wijk bevinden. Het gaat dan om inventarisatie van wat er al aan kennis en materialen aanwezig is. Dit vormt de basis. Om betrokkenheid van buurtbewoners te creëren is participatie vanaf het eerste stadium van nadenken en ontwerpen belangrijk. De initiatiefnemers moeten de mogelijkheid krijgen om beslissingen te nemen en veranderingen aan te brengen op het schoolplein. Het is van belang om in de beginsituatie in te schatten of de participatievorm en de bestuursstijl van de school elkaar versterken.

9.3 Betrokkenen

Uit dit onderzoek is niet specifiek gebleken dat de betrokkenheid van ouders en buurtbewoners bij de scholen groter is geworden na de aanleg van een groen schoolplein. Alle deelnemers waren wel positief over de inzet van een groen schoolplein voor sociale betrokkenheid. De waarde van vergroening wordt dus hoog ingeschat, hoewel dit niet bij de objecten van dit onderzoek ook daadwerkelijk gebleken is. Het inzetten van het schoolplein als middel om sociale betrokkenheid te creëren, levert wel zichtbaar goede resultaten op in de mate van betrokkenheid. Het eigen initiatief, samenwerken en het resultaat werkt dan verbindend. Het doel is dat de betrokkenen uiteindelijk zelf activiteiten gaan organiseren. De school moet de betrokkenen de ruimte geven om die activiteiten uit te voeren. Ze moeten de mogelijkheid krijgen om zelfstandig beslissingen te nemen, aanvullingen te doen en om veranderingen aan te brengen.

9.4 Benaderingswijzen

Of een schoolplein openbaar of afgesloten moet zijn is een van de moeilijkste kwesties in dit onderzoek. De angst voor vandalisme zorgt er voor dat er in veel gevallen gekozen wordt voor afsluiting. Ik heb geconstateerd dat openbare toegankelijkheid geen voorwaarde hoeft te zijn voor betrokkenheid. Dan kan er ook verantwoordelijkheidsgevoel ontstaan door het sleutelbeheer aan betrokkenen over te laten. Bij het merendeel van de scholen bleek echter dat een schoolplein met een open uitstraling, waar met zorg aandacht aan besteed werd, vandalisme juist tegen gaat. Uit dit onderzoek bleek dat vergroening van schoolpleinen vandalisme verminderde. Dat betekent dat plekken die zichtbaar "geadopteerd" zijn door bewoners een territoriaal gevoel geven. Mensen gaan dan letten op de plek en daardoor ontstaan hechtere normen en waarden. Door de keuze voor een nieuw plein ontstaan ook nieuwe mogelijkheden voor scholen om zich te profileren. Dit trekt weer mensen aan die zich verbonden voelen met de cultuur die de school uitdraagt, die vervolgens actief mee kunnen helpen.

9.5 Aanpak

Een andere moeilijke kwestie is de keuze voor de aanpak. Uit dit onderzoek bleek dat zowel projectmatig als procesmatig werken succesvol is om een groen schoolplein te realiseren. Het is ook mogelijk beide aanpakken te hanteren binnen één situatie. Om sociale betrokkenheid te creëren is procesmatig werken wel het meest

effectief. Het aanleggen in fasen geeft meer mogelijkheden om mensen enthousiast te maken. Daarbij wordt er uitgegaan van de betrokkenen en hun relatie met het plein. Zorg er voor dat er ruimte is voor mensen om hun visie en ideeën te geven. Neem deze serieus en voer ze gezamenlijk uit. Het ontwikkelen en aanleggen van een schoolplein is dan een middel om betrokkenheid te creëren. Het doel is mensen verbinden en het creëren van verantwoordelijkheid voor de natuur in de directe omgeving. Het schoolplein is niet het object, maar een voorwaarde voor sociale interactie en de identiteit van de buurt. Het is geen product, maar een proces, waarbij scholen ondersteund moeten worden.

9.6 Advies en ontwerp

In dit onderzoek hebben bijna alle scholen gebruik gemaakt van een ontwerper om het schoolplein te ontwerpen. Geen van hen heeft een externe partij ingeschakeld voor uitgebreider advies. Uit de interviews die ik heb afgenomen bleek dat de initiatiefnemers achteraf wel graag meer advies hadden gewild. Daaruit kan geconcludeerd worden dat alleen een ontwerp niet genoeg is. Advies kan helpen om de visie te formuleren, de beginsituatie te onderzoeken, betrokkenen enthousiast te maken en om een benaderingswijze en aanpak te kiezen. De externe partij moet echter niet het werk uit handen nemen, omdat er dan juist minder betrokkenheid ontstaat. Ze moet mensen zelf aan het werk krijgen en ze ook aan het werk houden. Een cursus ontwikkelen, waarbij betrokkenen leren over natuur helpt bijvoorbeeld om draagvlak voor het schoolplein te vergroten. De toegevoegde waarde van een externe partij zit hem in de technische en sociale kennis. Ze moet bijvoorbeeld weten welke planten geschikt zijn voor een schoolplein, maar ook hoe vrijwilligers ingezet kunnen worden. Die kennis dient overgebracht te worden, zodat de betrokkenen uiteindelijk zelf het schoolplein kunnen onderhouden. De externe partij moet niet de oplossingen bedenken, maar zorgen dat de oplossingen bedacht worden door de betrokkenen. Maak mensen verantwoordelijk voor een stuk van het schoolplein, maar help ze ook bij het uitvoeren van de activiteiten. Geef ze handvatten om aan de slag te gaan.

9.7 Financiering

Dankzij de grote aandacht die er op dit moment is voor vergroening van schoolpleinen, zijn er ook veel mogelijkheden voor subsidies of sponsoring. Als het schoolplein meerdere doelen dient, dan zijn er ook meer mogelijkheden voor fondsenwerving. De kosten voor een schoolplein zijn afhankelijk van de eisen en wensen. Dat betekende bij scholen in dit onderzoek vaak dat er allerlei activiteiten georganiseerd kunnen worden om geld in te zamelen. Op die manier kan ook betrokkenheid ontstaan. Of de externe partij helpt de school bij het nadenken over alternatieve vormen van inrichting, om de kosten laag te houden. Een school kan bijvoorbeeld zelf speeltoestellen bouwen van gekregen materialen. Het samen bouwen is weer een activiteit die betrokkenen met elkaar verbindt. Een klein schoolpleinfonds oprichten zorgt voor een centraal verzamelpunt van geld. Zowel de school als de andere betrokkenen kunnen inkomsten uit fondsenwerving of activiteiten doneren aan het fonds. Daaruit kunnen nieuwe investeringen gedaan worden voor het schoolplein.

10. Aanbevelingen

De hieronder beschreven aanbevelingen zijn gebaseerd op de conclusies van dit onderzoek. Daaruit bleek dat er zeven punten zijn waar aandacht aan besteed kan worden bij inzetten van een groen schoolplein om sociale cohesie in een wijk te creëren. De aanbevelingen zijn gecategoriseerd naar aanleiding van die punten. Een groen schoolplein kan op uiteenlopende manieren gerealiseerd worden. Daarom is het belangrijk om per situatie te bekijken wie de betrokkenen zijn en wat de omgeving voor mogelijkheden biedt.

Visie

- Zorg er voor dat alle betrokkenen hetzelfde beeld van een groen schoolplein in gedachten hebben. Gebruik voorbeelden in de vorm van foto's, plaatjes, tekeningen of films en lok discussie uit. Breng initiatiefnemers samen en laat ze nadenken over hun beweegredenen en een visie formuleren.
- Ga op excursie met leerkrachten, leerlingen, ouders en/of bewoners naar andere groene schoolpleinen om inspiratie op te doen of nodig sprekers uit die vertellen over hun ervaring. Laat zien wat de mogelijkheden zijn.
- Kijk samen met leerkrachten naar manieren om het schoolplein in te zetten voor het onderwijs. Vraag hen hoe ze het schoolplein zouden willen en kunnen gebruiken. Herinner ze aan de reden om een groen schoolplein te realiseren namelijk: het creëren van een fijne leer-, werk- en leefomgeving.

Beginsituatie

- Gebruik de participatieladder om in te schatten wat voor vorm van participatie er al aanwezig is. Kijk ook wat de relatie is tussen de initiatiefnemers en het bestuur van de school. De bestuursstijl moet het initiatief versterken en andersom.
- Maak een club van enthousiaste betrokkenen; het liefste vertegenwoordigers van alle betrokken partijen. Benader ook een wijkmanager of iemand die veel kennis heeft van de wijk en zijn bewoners bij de plannen. Zoek samen naar manieren om mensen enthousiast te maken.
- Breng de omgeving in kaart. Kijk wat voor instellingen en organisaties zich in de wijk bevinden en ga na of deze van waarde kunnen zijn om betrokkenheid te creëren. Bij een seniorenflat zijn wellicht veel mensen met kennis van tuinieren, terwijl op een middelbare school jongeren een maatschappelijke stage moeten uitvoeren. Ook sociale werkplaatsen kunnen veel betekenen. Zoek naar manieren om het schoolplein in te zetten voor de buurt.
- Zoek ook uit of er vergelijkbare (natuur)projecten zijn in de buurt of zelfs de stad. Probeer het schoolplein daarop aan te laten sluiten. Leer van andere initiatieven of doe bijvoorbeeld mee met een speciale tuinenroute. Zo ontstaat er ook aandacht voor het schoolplein, wat misschien kan helpen bij de fondsenwerving.

Betrokkenen

- Zorg dat er iemand een aanspreekpunt is voor de school en voor de buurt. Binnen de school kan het aanspreekpunt waarschijnlijk niet de participatie van buurtbewoners organiseren, dus zorg dat er twee aanspreekpunten zijn.
- Laat vanaf het begin van het proces schoolklassen planten of bomen opkweken voor op het schoolplein. Breng natuur in de school, om iedereen te laten wennen aan het idee van een groen schoolplein.
- Denk na over hoe het groene schoolplein op een originele manier ingezet kan worden om mensen te bereiken en betrekken. Kijk naar andere projecten zoals bijvoorbeeld 'Spit je Fit', tuinieren als sport. (Hieke Pars, Creatief Beheer). Ook kan er bijvoorbeeld verf gemaakt worden van bloemen, huisjes gebouwd worden voor insecten, kunnen paddenstoelen groeien uit oude boeken en vlinders 'gekweekt' worden, etc. Draag ideeën aan waar betrokkenen mee aan de slag kunnen en/of moedig eigen initiatief aan.

Benaderingswijzen

- Als het schoolplein afgesloten is, creëer dan betrokkenheid door bewoners sleutelbeheer te geven. Blijf in alle situaties kijken naar manieren om mensen eigenaar te laten worden van de omgeving.
- Zorg er voor dat het schoolgebouw gebruikt wordt in de avond- en weekenduren. Denk hierbij aan verenigingen uit de buurt, wijkvergaderingen, etc. Dit brengt levendigheid rondom de school.
- Geef het schoolplein een open uitstraling. Maak zichtbaar dat er iets gebeurt, zodat mensen nieuwsgierig worden en zich er mee willen gaan bemoeien.

Aanpak

- Blijf niet alleen praten, maar ga ook uitproberen. Neem mensen mee naar buiten en ga concreet aan de slag. Zelfs kleine aanpassingen maken al verschil en hoeven niet veel te kosten. Langdurige overlegperiodes zorgen er voor dat enthousiasme verminderd.
- Geef ruimte voor eigen invulling. Laat delen van het schoolplein bijvoorbeeld tijdelijk braak liggen en onderzoek de situatie. Hou veiligheid in acht maar ga na wat er gebeurt als de omgeving verandert en speel in op vragen of reacties van betrokkenen.
- Deel de aanleg van het schoolplein op in fasen. Evalueer per fase en bedenk hoe de volgende fase beter of anders kan verlopen. Kijk per fase wie er betrokken kan worden.

Advies & Ontwerp

- Zet professionals in die in staat zijn om alle belangen en verlangens met elkaar te verbinden en te vertalen naar een uitvoerbaar ontwerp. Dit moeten mensen zijn die zowel kennis hebben van natuur als van sociale processen.
- Geef workshops of cursussen (of beter: laat die geven door een betrokkene) om kennis over het groene schoolplein over te brengen op leerlingen, leerkrachten, ouders en bewoners. Denk hierbij aan kweken in de vensterbank of op het balkon, struiken of bomen snoeien, waterhuishouding, vogelhuisjes bouwen, etc.
- Probeer zoveel mogelijk te communiceren met de betrokkenen via persoonlijk contact. Hierdoor raken mensen meer betrokken dan via een folder, bijvoorbeeld.
- Leg de betrokkenen de argumenten uit waarop de keuze voor een ontwerp gebaseerd is.
- Ga na of de betrokkenen de ontwerptekeningen begrijpen.

Financiering

- Zorg voor creatieve kostenvermindering. Koppel bijvoorbeeld de regenpijpen af van het riool, onderzoek mogelijkheden om restpartijen bouwmaterialen te krijgen van een gemeentelijke diensten bouw zo veel mogelijk samen met de betrokkenen.
- Gebruik de literatuurstudie van de functies van natuur en een groen schoolplein uit dit onderzoek om projectplannen bij subsidieaanvragen te onderbouwen.
- Zet een schoolpleinfonds op per school, waar steeds nieuwe inkomsten voor gezocht worden. Dit maakt het mogelijk om groot onderhoud te laten plegen, wat de betrokkenen zelf niet kunnen en om nieuwe investeringen te doen.
- Start een traditie. Laat de school, kinderen of bewoners een terugkerend evenement bedenken om hulp, geld of aandacht te vragen voor het schoolplein.

11. Verklarende woordenlijst

Natuur: voor dit begrip hanteer ik de omschrijving van Kees Both (in Langers, 2008):

“Onder natuur verstaan we het niet door mensen gemaakte of bedachte. Natuur is vooral ook een procesmatige kwaliteit: het spontane, oorspronkelijke, zelforganiserende, wilde, onvoorspelbare dat in meerdere (Oostvaardersplassen) of in mindere mate (stedelijke omgeving) aanwezig is, maar nooit afwezig is. Natuur omvat dus meer dan planten en dieren. Het gaat in dit kader dus niet over natuur die niet of nauwelijks door mensen beïnvloed is, maar om relatief wilde plekken waar kinderen kunnen spelen”.

Groen:

Onder groen als algemeen begrip vallen alle soorten begroeiing. Het zegt niets over de soort beplanting, het ontwerp, onderhoud of de gebruikswaarde (Bogaard et al., 2009).

Groen schoolplein:

Er zijn verschillende typen natuurspeelplekken in de stad, waaronder het groene schoolplein. Het schoolplein verenigt in principe de kenmerken van alle typen natuurspeelplekken, maar de specifieke kenmerken verschillen van school tot school. Al deze speelplekken hebben gemeen dat het gaat om spelen mét en ín de natuur in plaats van natuur als ‘decor’. Een groen schoolplein is een plein waar natuurlijke materialen gebruikt worden om aanleiding te geven voor verschillende soorten speelgedrag van kinderen en eventueel mogelijkheid geeft om onderwijsdoeleinden aan te koppelen (Bogaard et al., 2009).

Duurzaamheid:

Voor de uitleg van het begrip duurzaamheid gebruik ik het voorbeeld van de Engelse vertaling: *durability* staat voor duurzaamheid van producten op de lange termijn, met betrekking op slijtage, de levensduur. *Sustainability* voor duurzaamheid ten aanzien van het milieu. Deze kunnen beide een rol spelen in het vergroenen van een schoolplein maar *durability* is met name waar het in dit onderzoek om gaat. De uitleg van dit begrip is geen standaard benaderingswijze, maar voortgekomen uit het inzicht dat er een gebrek aan beschrijving van duurzaamheid in het kader van groene schoolpleinen was. Het verschil in gebruik van termen heb ik opgedaan tijdens afname van interviews. Daarnaast gaat duurzaamheid in de woonomgeving over voorzien in een behoefte van de huidige bewoners, zonder daarmee voor toekomstige generaties de mogelijkheden te beperken om ook in hun behoeften te voorzien. In dit onderzoek gaat het over de kwaliteit van de wijkomgeving, de natuurwaaarde en de actoren daar binnen; de school, buurt, gemeente, organisaties en instellingen (Van Dorst, 2005).

Sociale cohesie:

Sociale cohesie is de mate waarin mensen in hun gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving (Schnabel et al., 2008). Betrokkenheid bij de omgeving staat dus centraal, zowel in gedrag als in beleving. Sociale cohesie is een sociologisch begrip dat betrekking heeft op een sociaal systeem, zoals een familie, een buurt, een samenleving.

Sociale cohesie is op te delen in een drietal componenten (Bolt & Torrance, 2005):

- Sociale participatie (gedragscomponent): sociale samenhang komt tot stand doordat mensen met elkaar omgaan en deelnemen aan het maatschappelijke leven. Deze gedragscomponent is essentieel voor sociale cohesie.

- Gedeelde opvattingen (normen en waarden component): hierbij gaat het om de mate waarin gelijke opvattingen bestaan over normen en waarden. Sociale controle speelt hierbij een rol om de groepsopvattingen in stand te houden. Dit vergt betrokkenheid van de mensen die deel uitmaken van de groep. Zij moeten zich betrokken genoeg voelen om in te grijpen als normen en waarden onder druk komen te staan.

- Identificatie (belevingscomponent): de mate waarin mensen zich identificeren met de groep of gemeenschap is het derde aspect. Het gaat om gevoelens van verbondenheid met anderen en het gevoel deel uit te maken van het collectief. Dit vergroot de betrokkenheid bij en solidariteit met de groep.

Participatie:

'Stimuleren van deelname aan'. Het doel hiervan is het in positieve zin beïnvloeden van de sociale omgeving van mensen, waaraan ze zelf een actieve bijdrage leveren. In het kader van bewonersparticipatie bij de inrichting en het beheer van de eigen woonomgeving, is de burger als partner van de overheid het meest relevant (voor andere rollen van de burger, verwijs ik naar paragraaf 2.2.6). In tijden van veel bezuinigingen en verschuiving van verantwoordelijkheden naar lagere overheden en burgers zelf, wordt participatie en eigen verantwoordelijkheid gestimuleerd. De overheid kan en wil niet meer voor alles zorgen. Bij de burger als partner wordt gesproken van een drietal kenmerken:

- rechtstreekse participatie van de actieve, in het algemeen belang geïnteresseerde en mondige burger bij beleid van de (lokale) overheid.
 - de burger wordt aangesproken als producent van maatschappelijke initiatieven en medeverantwoordelijke partner van sociale activiteiten.
 - kenmerkend voor partnerschap is dat het gaat om gezamenlijke belangen van beide partijen; deze vorm van participatie biedt gelijkwaardigheid.
- (Van Houten in te Velde, 1995)

Natuurspelen

"Natuurspelen is een spelvorm dat plaatsvindt in een natuurlijke (al dan niet ingerichte en onderhouden) omgeving, waarbij eventuele gebruikte materialen door de spelers zelf verkozen worden en afkomstig zijn uit deze omgeving. Om de speelwaarde te vergroten, het gebruiksgemak te vergroten, het gebied aantrekkelijker te maken of af te perken, kan voor inrichting van het gebied gekozen worden. Wanneer een gebied speciaal wordt ingericht voor het natuurspelen wordt daarbij gebruik gemaakt van natuurlijke materialen. Natuurspelen is niet spelen in natuurlijk groen maar mét natuurlijk groen" (Bogaard et al., 2009).

Speelnatuur

"Wanneer een omgeving natuurlijke materialen en vormen combineert met creatief vormgegeven reliëf, met het doel een complex samenspel van natuurlijke en inrichtingselementen te creëren, is er sprake van speelnatuur. Dit daagt kinderen uit, fascineert hen en leert hen, terwijl ze spelen, de wonderen en subtiliteiten van de natuurlijke wereld. Onderdelen voor spel kunnen bijvoorbeeld bestaan uit grondvormen en sculpturen, landschapskunst, inheemse beplanting (bomen, struiken, grassen, bloemen, mossen), keien of andere stenen, zand en andere bodemsoorten, natuurlijke afscheidingen (stenen, wilgen, hout), onverharde padjes en natuurlijke watervormen" (Bogaard et al., 2009).

Speelnatuur heeft natuurlijk groen als onderwerp en als omgeving van het spel. Het groen is dus geen randbekleding of 'decor' van een speelplek met standaard speelvoorzieningen. Bij speelnatuur zijn er niet of nauwelijks speeltoestellen. Kinderen kunnen de plek zelf vormgeven of veranderen door bijvoorbeeld spel met losse elementen, water en zand. Er zijn mengvormen van traditionele speelgebieden en natuurlijke speelgebieden mogelijk. Dit heet echter pas speelnatuur wanneer minimaal 80 procent van het totale oppervlak echte toestelloze speelnatuur is (Bogaard et al., 2009)

12. Bibliografie

- Berg, A. v. (2007). *Kom je buiten spelen? Een advies over onderzoek naar de invloed van natuur op de gezondheid van kinderen*. Wageningen: Alterra.
- Berg, A. v., Koenis, R., Berg, M.M.H.E. v., (2007). *Spelen in het groen. Effecten van een bezoek aan een natuurspeeltuin op het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen*. Wageningen UR: Alterra.
- Biemans R., (2012). Tuinman in de wijk, *MO/samenlevingsopbouw, jaargang 30, nr. 231, winter 2011-2012*, 24-27
- Bogaard J. v.d. et. al. (2009) *Speelnatuur in de stad. Hoe maak je dat?* Utrecht, Van Arkel
- Bolt G., Torrance MI (2005) *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht: Nethur
- Both K. (2003). Engelse ervaringen met leerlandschappen, *De wereld van het jonge kind, januarinummer 2003*, 144 - 147.
- Both K. (2005a). Kinderen hebben natuur nodig, *JSW, jaargang 89, nummer 5*, 6-8.
- Both K. (2005b). Aarde-kinderen, *De wereld van het jonge kind, oktobernummer 2005*, 55-58
- Both K. (2005c). De Buitenklas, *JSW, juni 2005*
- Both K. (2006). Leve de verscheidenheid, *De wereld van het jonge kind, februarinummer 2006*, 171-174.
- Both K. (2009, oktober). Duurzame landschappen voor kinderen [samenvatting van en reflectie op het artikel *The sustainable landscape*, door S. Herrington in Dudek, M. (ed.)(2005), *Childrens places*, Architectural Press, Boston in *Elsevier*, Amsterdam
- Coley, R.L., Kuo F.E., Sullivan W.C. (1997), Where does community grow? The social context created by nature in urban public housing. *Environment and behavior, vol. 29 no. 4*, 466-494
- Deurloo M. (2010), Bijzonder Berlijn, *Oase zomer 2010*
- van Dorst M.(2005), *Een duurzaam leefbare woonomgeving, fysieke voorwaarden voor privacyregulering*. Uitgeverij Eburon, Delft: Proefschrift, TU Delft.
- Gemeente Rotterdam (2011), *Groene schoolpleinen, leren en inspireren aan de hand van Rotterdamse voorbeelden*.
- Gezondheidsraad, Raad voor Landelijk Gebied (2004). *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag.
- Greven J., Letschert J. SLO (2006) *Kerndoelen primair onderwijs*. Publicatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. DeltaHage, Den Haag
- Guffens, Y. (2007). *Wat groen kan doen, de groene ruimte in de stad samen creëren en aanpakken. Een conceptaanpak over de potenties van de groene ruimte in de stad voor de sociale leefomgeving van bewoners*. Leeuwarden: Noordelijke Hogeschool Leeuwarden.
- Langers, F. (2008). *Verkenning kinderen en speelnatuur, literatuurstudie en inventarisatie van vigerend rijksbeleid en spelers in het veld*. Wageningen: Alterra.
- Leufgen, W., van Lier, M. (2007) *Vrij spel voor natuur en kinderen*. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht

Louv, R. (2005). *Het laatste kind in het bos. Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*. Utrecht: Van Arkel.

Maas, J. (2008). *Vitamine G, Green environments - healthy environments*. Utrecht: Nivel.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), (2009) *Kerncijfers 2004-2008, onderwijs, cultuur en wetenschap*.

Propper I., (2009) *De aanpak van interactief beleid. Elke situatie is anders*. Coutinho

Raad voor Landelijk Gebied. (2005). *Recht op groen*. Amersfoort.

Riessen M., Van Manen I. (2006) *Omgevingsonderwijs: van project naar praktijk*. Koninklijke van Gorinchem, Assen.

Van Roon G., Van Helvort M. (2007), *Van schoolplein naar buurtspeelplaats, successen en knelpunten*, Spectrum Centrum voor Maatschappelijke ontwikkelin Gelderland, Velp.

Schnabel P, Bijl R, Hart J de betrekkelijke betrokkenheid. *Studies in sociale cohesie*. Den Haag: SCP, 2008.

Sullivan, K. &. (2004). The Fruit of Urban Nature, Vital Neighborhood Spaces. *Environment and Behavior* , 678-700.

Tovey, H. (2011). *Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's*. Apeldoorn: Garant.

Te Velde, J. (1995). *Meedoen met het groen. Samenwerking tussen overheid en burger bij het beheer van de openbare ruimte*. Haarlem, Schuyt & Co Uitgevers

Vreke J., Donders J.L., Langers F., Salverda I.E., Veeneklaas F.R. (2006), *Potenties van groen, de invloed van groen in en om de stad op overgewicht bij kinderen en op het binden van huishoudens met midden- en hoge inkomens aan de stad*. Wageningen, Alterra.

VROM (2005), *Actieve parken, sociaal cement*. Multifunctioneel gebruik van sport-, tuin- en speelparken. Den Haag.

Internetbronnen:

Maters K. (2010), *Heeft de buurt baat bij participatief groenontwerp en –beheer?* Geraadpleegd op 22 maart 2012: http://www.creatiefbeheer.nl/read/antenne_item/id/173266/heeft-de-buurt-baat-bij-participatief-groenontwerp-en-%E2%80%93beheer%3F.

Hogeschool Leiden (2012), *Onderzoek*. Geraadpleegd op 16 mei 2012 van: <http://www.hsleiden.nl/lectoraten/natuur-ontwikkeling-kind/onderzoek>

Partij voor de Dieren (2012) *Motie Ouwehand; maak schoolpleinen en speelplaatsen groener*. Geraadpleegd op 16 mei 2012 van <https://www.partijvoordedieren.nl/tweedekamer/moties/i/1446>

Afbeeldingen:

p. 1: "Urban Impressions of Nature" door Jennifer Adele via <http://pinterest.com/pin/122371314844998221/>
 p. 15: onbekend
 p. 36: fotograaf & locatie onbekend via: <http://progressiveearlychildhoodeducation.blogspot.com/>
 p. 44: Busy sandpit, nature playground, Vauban, Freiburg by timrgill, via Flickr via <http://pinterest.com/pin/192810427767030061/>